

~~K-5817-3~~ 144
П 87207
**ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ**

1

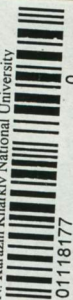
СІЧЕНЬ

1940

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

V.N. Karazin Kharkiv National University

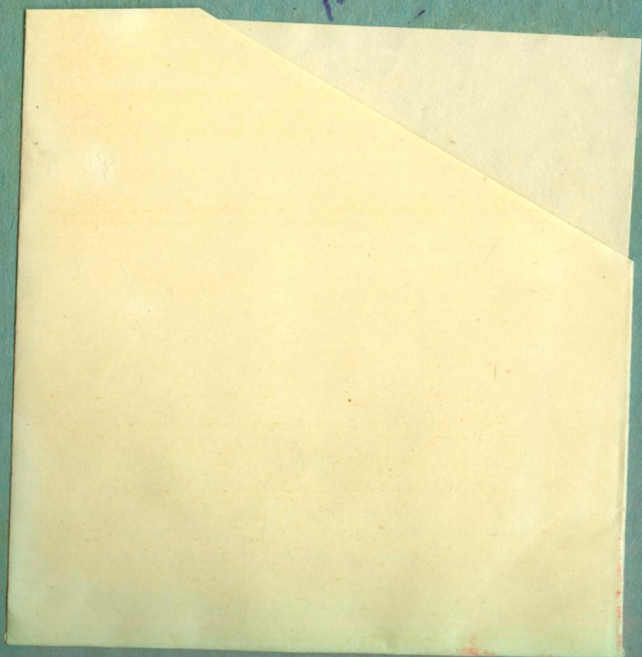

01118177

0

Заг мет стр
106 - 121

65 67 69 70

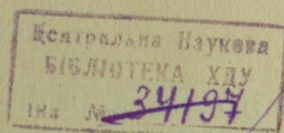
11.5817²

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

1
січень
1940

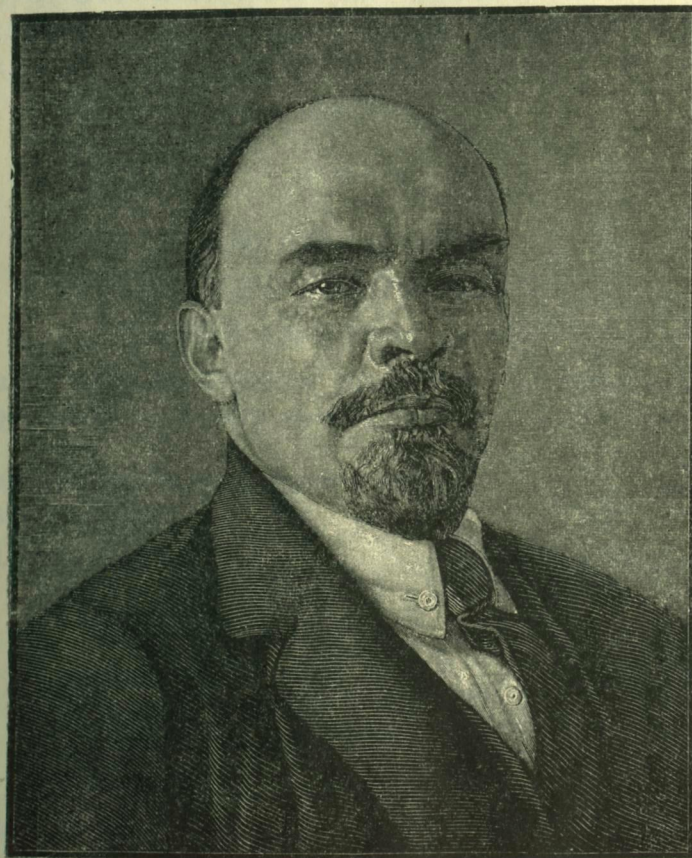
ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ · ХАРКІВ

85

ЗМІСТ

В. Маяковський—Розмова з товаришем Леніним. Переклав Ст. Крижанівський	
Терень Масенко—Весняний Казахстан. Нариси	
Володимир Шийко—* * * Поезія	
Йосип Фельдман—На зимовому шляху. Оповідання	
Н. Ушаков—Фруктова весна передмість. Вино. Цвітуть гортензії в Батумі. Поезії. Переклав М. Рильський	
Ол. Полторацький—Гоголь у Петербурзі. Повість	
Валентина Ткаченко—Джерело. Поезія	
Омелян Розумієнко—Народження. Повість	
Петро Горещький—Пісня про трьох патріотів. Поезія	
Петро Вовк—Палац слави. Нарис	
Іван Пільгук—Народний поет гуцулів—Федькович Юрій. Стаття	1
Ст-ан—Іван Коперник. „Син землі“. Рецензія	1
А. Козловський—Штампована повість. Рецензія	1

Редакція: П. Ходченко (в. о. редактора), Ів. Сенченко, Ст. Крижанівський
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 7-37-1

Видає Державне Літературне Видавництво

13-го СІЧНЯ, О 12 ГОДИНІ 07 ХВИЛИН, ФЛАГМАН АРКТИЧНОГО ФЛОТУ КРИГОЛАМ „И. СТАЛИН“, ВИКОНУЮЧИ ЗАВДАННЯ ПАРТІЇ І УРЯДУ, ПІДІЙШОВ ДО БОРТА ДРЕЙФУЮЧОГО КРИГОЛАМНОГО ПАРОПЛАВА „ГЕОРГИЙ СЕДОВ“.

КРИГОЛАМ „СЕДОВ“

БАДІГІНУ, ТРОФІМОВУ,
Команді криголама „Седов“

Вітаємо вас і весь екіпаж „Седова“ з успішним подоланням труднощів героїчного дрейфу в Північному Льодовитому океані.

Чекаємо вашого повернення в Москву.

Палкий привіт!

Й. Сталін.

В. Молотов.

КРИГОЛАМ „И. СТАЛИН“

ПАПАНІНУ, БЕЛОУСОВУ,
Команді криголама „И. Сталин“

Прийміть нашу подяку за блискуче виконання першої частини завдання по виведенню криголама „Седов“ з криги Гренландського моря.

Палкий привіт!

Й. Сталін.

В. Молотов.

МОСКВА, КРЕМЛЬ.

Товаришу СТАЛІНУ
Товаришу МОЛОТОВУ

Нам трудно знайти слова, щоб висловити хвилювання, радість і щастя які переповнюють наші серця тепер, коли ми одержали Ваше тепле поздоровлення.

Ні на одну хвилину нашого дрейфу ми не втрачали впевненості в його благополучному закінченні, бо почували повсякденне піклування про нас партії, уряду і Вашу особисту увагу, Йосиф Віссаріонович і Вячеслав Михайлович. Ми твердо знали, що країна, партія, товариш Сталін ніколи не залишатимуть радянських людей, в яких би тяжких умовах вони не знаходились, і ми працювали спокійно, віддаючи всі свої сили і знання дорученій нам справі, стараючись ще більше збагатити радянську науку.

Ваша увага і піклування запалюють нас на нові трудні справи в славу нашої прекрасної батьківщини, в ім'я торжества комунізму.

Палко дякуємо Вам, дорогі Йосиф Віссаріонович і Вячеслав Михайлович, бажаємо довгих, довгих років здоров'я і роботи на радість і щастя людства.

З доручення екіпажу криголамного пароплава „Г. Седов“

Бадігін,
Трофімов.

Гренландське море, борт криголама „И. Сталин“
15 січня 1940 року.

МОСКВА, КРЕМЛЬ.

Товаришу СТАЛІНУ
Товаришу МОЛОТОВУ

Почуття великої радості і гордості оволоділи нами, коли радіо принесло нам з Великої Землі Ваші теплі слова привіту і уваги. Ми щасливі, що нам зроблена висока честь виконувати почесне доручення батьківщини, партії і Ваше особисте, товариші Сталін і Молотов, завдання. Успіх нашої експедиції — це перемога нашої славної більшовицької партії, всього радянського багатонаціонального народу, синами якого ми є.

З величезним піднесенням колектив флагманського криголама „И. Сталин“ приступив до виконання другої частини операції по виведенню криголамного пароплава „Г. Седов“ з крижаного полону. Запалені увагою і піклуванням

партії і уряду, ми запевняємо Вас, що з честю виконаємо і другу частину операції і приведемо легендарний радянський арктичний корабель до берегів нашої великої батьківщини і повернемо на радянську землю п'ятнадцять її хоробрих синів — справжніх патріотів соціалістичної Вітчизни.

Колектив арктичного лінкора, флагмана радянського криголамного флоту запевняє Вас, вождя народів і главу радянського уряду, що він готовий до дальших боїв на крижаних рубежах нашої великої батьківщини, готовий до виконання кожного Вашого завдання, до всякої роботи на океанських і морських просторах Центрального полярного басейну.

Хай живе наша любима батьківщина!

Хай живе непереможний прапор Леніна — Сталіна!

З доручення особового складу експедиції на криголамі „И. Сталин“

І. Папанін,
М. Белоусов.

Гренландське море, борт криголама „И. Сталин“.
15 січня 1940 року.

В. Маяковський
РОЗМОВА З ТОВАРИШЕМ
ЛЕНІНИМ

Безліччю справ,
в метушні щоденній
День одійшов,
потемнів у вікні.
Двое в кімнаті;
я
і Ленін —
Фотокарткою
на білій стіні.
Рот відкрив
у захваті промови,
Щетинка вусів
піднялась у вись,
У зморшках лоба
лягла
чудова
В величезному лобі
велична мисль.
Мабуть
під ним
проходять тисячі ...
Ліс прапорів ...
Рук трава ...
Я встав зі стільця
радістю висвічений, —
Йти,
привітати,
рапортувати!
„Товариш Ленін,
рапортую певно,
Не по службі,
а так, як душа береже.
Товариш Ленін,
робота пекарня

Буде
зроблена
і робиться вже.
Освічуєм темінь,
латаємо лати,
Зростає
добуток
вугілля й руди,
А поряд з цим,
звісно,
дуже багато
Всякої
погані
і ерунди.
Втомишся одгризатися
і боротись.
Чимало
без вас
одбилось од рук.
Дуже багато
різної
сволоти
Ходить
по нашій землі
і навкруг.
Немає
їм
ні числа,
ні назви —
Ціла
шеренга типів
тягнеться ...
Куркулі, бюрократи, пролази,
Підлабузники,
сектанти,
п'яниці, —
Ходять,
гордо
вигнувши груди,
Ручки в брючки,
в значках нагрудних.
Ми їх всіх,
звичайно, скрутим.
Тільки
скрутити їх
дуже трудно.
Товариш Ленін,
на фабриках задимлених

По землях,
де жнивими
злидні б'ємо,
Вашим,
товаришу,
серцем й іменем
Думаєм,
дихаєм,
боремссь
і живемо !
Безліччю справ,
в метушні щоденній,
День одійшов,
потемнів у вікні.
Двое в кімнаті :
я
і Ленін —
Фотокарткою
на білій стіні.

1929.

Переклав Ст. Крижанівський

Терень Масенко ВЕСНЯНИЙ КАЗАХСТАН

Вірш — вождь слів.
А ба й.

Чуття єдиної родини.
П. Тичина.

* * *

В степах полтавських ниви спіють,
Над Ворскло колос нависа ...
А в серці знову голубіють
Твої шовкові небеса !

Твої світанки смарагдові,
Твої рум'яні вечори,
Живого срібла струм чудовий,
Що шумно котиться згори.

Шматки небес — гірські озера,
Де цвіт води — весни розмай,
Устануть в пам'яті, як двері
У найдорожчий серцю край.

В очах моїх навик ясніти
Твоєму відблиску, Іссик !
У пісні буде вік дзвеніти
Веселих вод живий язык.

В степах моїх не перестану
Любити сонячні твої
Гірські шоломи, Казахстане,
Гірські співучі ручаї !

Тебе довіку не забуду.
В найкращих землях і краях,
З усіх доріг я серцем буду
Шукать до тебе світлий шлях ...

Підводь чоло в безхмарні шати,
Цвіти синам, як вічний май —
На радощі людські багатий,
Людьми благословенний край !

ЛЕНІНСЬКА МАГІСТРАЛЬ

18 червня.

Дорога, якою ми вирушили в далекий край, має прекрасну назву: Ленінська залізниця ... Наш поїзд — цілий світ, велике шестиденне життя півтисячі людей, об'єднаних безнастанним рухом вперед. На всіх великих і малих станціях він губить поодиноких старих своїх мешканців і набирає

нових, тільки так, що ніколи не зменшується їх загальне число; але споміж них він має більшість своєрідних абортів — тих, що сіли в поїзд у Москві і залишають його тільки в Алма-Аті. Це буде через сто сімнадцять годин після Москви.

Для того, хто мав нагоду подорожувати на літаку, поїзд на таких, як наша, відстанях здається і повільним і нудним транспортом. І все ж — не зважаючи на втому багатьох днів і ночей цього, нібито одноманітного руху в далекий край — є щось дуже приємне і привабливе в безконечній зміні краєвидів, підсоння, рельєфів, типів людського обличчя і, навіть, в зміні мовного коріння назв зустрічних станцій. Світ поїзда проходить через кілька барвистих етнографічних світів.

Ми виїхали 15-го, — мінає четвертий день подорожі. Невелику втому, спеку і духоту вагона заступає все більша та більша цікавість до навколишнього світу, який не перестає змінюватися ні на годину. Майже дві доби дороги до станції Оренбург проходили в зоні дуже багатій на воду, ліси і гаї — вона не дає особливої кліматичної новизни для того, хто знає дорогу від Києва чи Харкова до Москви. Оренбурзькі степи трохи схожі на херсонські або одеські; але вони безбарвніші. Шлях від Москви до Аріси років сім тому я проїздив двічі. Цього року я зустрів тут два і старі і вже нові міста: Куйбишев і Чкалов... Історичну назву Оренбурга зберегла тільки станція. Сумну славу старого міста Оренбурга — місця заслання кращих синів народу за царату — змінила нова, молода і світла слава міста Чкалова.

Які широти поборов ти,
Бар'єр вітрів, мовчання вод!..
Шляхи дерзаних живих пілота
Щодень продовжує народ.

Весни вселюдської держава
Безсмертя подвигу співа —
І Чкалова народна слава
В іменні міста ожива.

З Москви у Чкалов на світанні
Шумить пропеллерами край.
В лункім, блакитнім океані
Шука земля свій вічний май.

З усіх станцій, що зустрічали ми досі, найгаласливіша — Оренбург; її мешканці-працівники, напевно, щиро люблять музику: протягом усієї довгої стоянки поїзда у всі рупори голосно гукала Тамара Церетелі. Тільки іноді її змінював не менш милозвучний голос жінки, що оголошувала початок посадки пасажирів на поїзд... На пероні я зайняв місце в невеликій черзі до пива, та був дуже здивований, одержавши в пивному кухлі білий молочний напій. Тут пили не пиво, а кумис — гострий, незвичний, але приємний на смак. Мій су-

путник Олекса Десняк — ми їдемо в одному купе — говорив мені, що пив кумис уперше в житті; він йому не сподобався.

За станцією Донгуською почався степ, схожий на голу руду черв'я. Під обід проїхали Ілецькую Зашіту і потім Ак-Булак, що значить — білий камінь. Починаючи з Ак-Булака, ми в'їхали в Казахську Радянську Соціалістичну Республіку, населенням вчетверо меншу, а територією приблизно вчетверо більшу від України.

Це було вчора... А сьогодні — рівний глиняний аеродром, степ у смугах ріллі і низенької трави, часом — білої ковили. В дорозі нас зустрічають на роз'їздах поїзди з Ташкента, з Андіжана; закурені каравани вагонів, засмагли обличчя людей — цивільні і військові мандрівники з Середньої Азії до Москви. З матерями подорожує багато дітей. Трохи змучені спекою, напівголі, в гарячий азійський день, вони виглядають з вікон вагона „матері й дитини“, з м'яких і спальних купе; зринають здорові засмагли личка, мусанжові ручата плечі, що махають пасажиром зустрічного поїзда, коли на станції пролунають два дзвінки... Вечір і ніч приходять тут раніш, ніж у нас, а вже о пів на другу, за московським часом, рожевіє край неба, починає світати.

Вранці проминули станції Челкар, Тугуз. Навкруги високі бархани, порослі зеленими рясними кущами саксаула. Саксаула з таким густим і зеленим листям і тут, і в дорозі від Красноводська до Самарканда, перше ніколи мені не доводилось бачити. В низовинах — юрти, селища. Поблизу пасуться верблюди, іноді вівці й корови. Казахки доять корів біля юрт... Над всім — глибоке, біле море спека.

Зупинки поїзда — це паузи в нашому безнастанному русі. Вони бувають не часто. Виходимо на платформу станції Чокусу. На пероні стоїть по-азійському засмагла жовтоволоса руська жінка. Щоб заповнити хоч чимнебудь паузу, молоденький русявий пасажир починає з нею розмову: — А зими тут холодні? Сніг тут буває?.. — Та минулої зими було 38 градусів морозу. Снігу багато... Казахи живуть у юртах і взимку. В них у юртах тепліше, ніж у наших кам'яних будинках. Топлять кізяком, саксаулом, сухою травою. Верблюди, корови і навіть вівці пасуться і взимку — знаходять під снігом траву.

Навколо станції Чокусу багато високих хороших дерев, трава зелена під ними. А навколо жовта, гаряча пустеля... У всьому — людський труд і все від нього: коло всіх станцій і селищ можуть виростати зелені сади в оцій, нібито зовсім безводній пустині. Мені здається — на шляху від Оренбурга до Чокусу за сім років незмірно побільшало число дерев і селищ...

Опівдні поїзд підійшов до станції Аральське Море. Одно з найсвітліших на світі морів — залишається трохи збоку від

станції. Далі буде знову пустиня і знову спека, але купати в час зупинки ешелону ніколи.

Есть щось хвилююче в самій назві станції...

Як налетів од Арала
Вітер гарячий, сухий —
Ми пригадали - зібрали
Батька - Тараса шляхи.

У пісковім безгомінні,
В солончаковім диму —
Ріки, степи України
Снилися в неволі йому.

Чудесне надвечір'я зустріло нас коло станції Бай-Хожом. На східній стороні небозводу згромадились сині хмари, осяяні знизу великим багряним сонцем, що спускалося в океан. Над рікою Сир-Дар'я, в низині, повисла широка раптом дуга, і все небо мінилося в райдузі кольорів і синяві хмарин. З пустині, з убогого пасовиська ішла до аула велика черед Лампачевих хатин в аулі було у кілька десятків разів менше ніж скоту в череді... На обрії височіла велетенська камінна баба, химерний старовинний монумент пустині. Поїзд Москва — Алма-Ата на кілька хвилин зробив маленьку станційку багатолюдних людей і галасливою. Він стояв — як відгомін шумного далекого, невідомого тут життя великих багатолюдних міст. На пероні понад вагонами гралися здорові й хороші діти. Повіяла легенька прохолода з пустині. Я довго ходив по станції і мигувався надзвичайною красою вечора в цій одній. В Арисі запилений наш поїзд ніби повертає назад і потім полюбити на все життя...

Ленінська залізниця коло станції Арись з'єднується з Казахстанською, або Туркестано-Сибірською залізницею. Ленінська магістраль, як навіки непорушний, сталений міст, єднає у щасті і славі краї та народи безмежного Радянського Союзу і український степ з долинами та горами Казахстану.

ПІСЛЯ АРИСИ

19—20 червня.

Вранці поминули станцію Тимур. Вдалині видніються руїни, уламки стін, купи глини, сірої, припалої порохові віки. Це все, що лишилося від славетного древнього міста Отрар, яке до навали монголів було одним з найвеличніших міст Середньої Азії. 1219 року Отрар був зруйнований Чингіз-ханом, населення міста монголи-завойовники винищили майже цілком, забрали в полон тільки ремісників. Згодом місто було відбудоване, його ім'я знову зустрічається в історії Середньої Азії, але Отрар не міг уже досягти колишнього багатства та багатолюдності. Нині — тільки купи глини і попелу свідчать про те, що тут було колись велике місто; від безконечного ряду поколінь не лишилося навіть кладовища.

П'ятий день подорожі; найбільша спека вранці і в обідню пору.

Мій супутник — уродженець чернігівських лісових місцевостей — зносить спеку важче, ніж я, трохи загартований у дитинстві спекою херсонського степу. Я люблю сидіти коло напіввідчиненого вікна, під тихим струмком вітерця, що протікає через купе. Хоч струминець цей пливе з розпаленої, сліпучо-жовтої печі пустині, хоч він гарячий та душний, як весь світ навколо, та все ж, здається мені, він приємніший за спокійне, застоєне повітря вагону. В самій течії хоч і гарячого повітря єсть якась відчуття свіжості.

Опівдні — велика станція Арись з чудовим, білим будинком вокзалу. Небо тут таке голубе і чисте, як буває воно тільки в Азії. Гаряча рівнина навколо Арисі немов залита розтопленим склом, а велетенська шовкова юрта немов здалася наповненою по вінця прозорим кришталем. Непомітних для ока пилинок піску; їх ніби відчуває в повітрі дух, і все ввижається, що високий небозвод от-от задзвенить тихим скляним дзвоном, — така тут глибока і така прозора спека! Вокзал Арисі стоїть, немов фантастичний палац серед жовтого моря пустелі; залитий відблиском золотих рівнин, він стає сліпуче-білим. На Арисі схрещуються дві великі залізничні магістралі: стара пролягає до Ташкента, далекого, невідомого тут життя великих багатолюдних міст — до Краснодара, друга — нова Казахстанська, або Туркестано-Сибірська. Магістраль веде до столиці Казахстану — міста Алма-Ати. В Арисі запилений наш поїзд ніби повертає назад і потім полюбити на все життя...

Після Арисі починається густіше заселений, щодалі зеленіший і багатший край. В долинах видніються іригаційні споруди, селища бруковані шляхи і навіть асфальтові доріжки — троляри в містечках; великі отари овець пасуться на полях. Поїзд проходить повз численні баштани, городи, яблуневі сади. З кожною годиною ми наближаємося до прекрасного гірського Казахстану. Наступна велика, після Арисі, станція — Ташкент. Ландшафт навколо шляху швидко і зовсім змінився... Поминули Мамкент, а на Сас-Тюбе поїзд зустріли десятки лопчиків і дівчаток з вишнями та яблуками. Тут ми їли їх перше цього року. Шкода, що вже стемніло, коли ми під'їхали до станції Тюль-Кубас, бо чудова — як свідчать наші сусіди в вагоні — дорога проходила в горах. Ми проїхали кілька унів і здається тричі кружляли навколо вогнів станції Тюль-Кубас, щоб залишити її позаду і підійти до наступної. Цьому місці поїзд, ідучи зі швидкістю 50 кілометрів на годину, проходить за годину тільки 5 або 6 кілометрів по прямій.

Цього вечора ми вперше спочили від спеки і духоти вагона, — з гір повіяла цілюща благодатна прохолода, в тісних долинах налітав сильний рвучкий вітер.

Наступного ранку ми прокидаємося в оточенні гірського

Казахстана. Проїжджаємо довгі долини серед узвиш. Вдалині біліють сніги на верхівлях гірського хребта. Всі чекають кінця шестиденної дороги. В одному купе з нами їхав пасажир типу обличчя монгол. В європейському одязі, дуже ректний, вродливий — за шість днів дороги він промовив лише одну фразу: це було запитання, як зветься станція, ми проїздили. Він міг бути справжнім послідовником Абу-Саліма, який в IX сторіччі сказав: „Лише мовчання могутнє — інше єсть слабість“... На шестиденне мовчання у вагоні їзда, серед пустинь — треба мати гідну подиву витримку і силу волі.

На вокзалі нас зустріли казахські поети-орденоносці Таір Жароков та Іса Байзаков, і просто з вокзалу ми поїхали в гори.

Другий з'їзд письменників Казахстана має відкритися завтра. Я закінчую запис вражень сьогоднішнього дня в горах Алма-Ата в затишному будинку відпочинку Раднаркомів Казахстанської РСР. Будинок і місцевість носить назву „Алмалик“, що значить — яблуневий край... Друга година ночі. Серце чарує спокій темних гірських схилів, шелест листя в вікно та безконечне, мелодійне, повне невимовної радості рокотання гірських потоків у яблуневих садах навколо будинку...

Ми в країні Джамбула! Пригадується, що Джамбул Джабаєв народився за три роки перед тим, коли Шевченко перебував у засланні біля Аралу — в Казахстані, а в рік смерті Шевченка Джамбул уже був шістнадцятирічним юнаком... З'їзді ми зустрінемося з ним — красою та гордістю казахської і всієї радянської нашої поезії.

АЛМА-АТА

21 — 23 червня

Дні подорожі здаються тижнями чи навіть місяцями, багато вражень приносить кожен день, — а в цьому краї чарувало мене. Вулиці Алма-Ата не мають собі подібних нашім рівнинним краям, бо кожна з них, прокладена упокати міста, повільно здіймаючись у гори — в перспективі своїй усе чується гострими пірамідами хребта Ала-Тау і сліпуче-білими шоломами вічних снігів на шпильях гірських верховин.

Вулиця Фурманова веде нас за город; по схилу гори бачимо каванний шлях здіймається до „Алмалика“. Кілька разів доперетинає покритий, дика течія дзвінкої Алма-Атинки, і майже нечутно стугонить, перелітаючи вузькі містки. Ліворуч по шляху густі сади, маленькі будівлі, праворуч — сирі і висохлі, кам'яністі русла річки, одинокі дерева, велетенські округлі гранітні брили, що всією своєю вагою скотилися з гір у місто, вкупі з дикою, скаженою водою страшного потоку.

який полився з гір на Алма-Ату в дуже гарячий 1921 рік, завдавши місту великої руїни. На півдорозі до Алмалика нас зустрічає щоразу чудесний шум мирних благодатних потоків Алма-Атинки. По схилах гори і в долині вона напуває безліч садів, горбів і нив.

Увечері я і жолдас Олекса (жолдас — товариш, так зовуть його по-казахському) довго стояли на дамбі проти воріт в наш „Алмалик“; дивилися на піняву, несамоовиту воду Алма-Атинки, величезне, одшліфоване сторіччями кругле каміння, що вистеляло її шлях, утруднювало течію і ніде не покривалося водою цілком. Жолдас Олекса говорив: — Я люблю тихі ріки нашої України — Ворскла, Псьол, Сулу та Оріль...

— Дінець та Інгул, — підказував я...

— Тих я не знаю... А ці ось дикі річки промовляють до нашого серця іншою, гірською мовою, і зараз я, право, не знаю, що мені миліше: тихий шелест куги, чи гострий і дзвінкий шум оцієї води.

Цей шум потоків зростав і заповнював гори в передвечір'я та уночі, коли стихали шум міста і гомін дня. Москвичі, які жили в „Алмалику“, казали, що в перші дні цей незвичайний гомін потоків стомлював їх, викликав нервові роздратування. Мені ж він дуже сподобався ще з першого вчорашнього вечора: він сповняв мій слух, мене всього цілющим і радісним відчуттям — голосом вічно живої гірської води. Я пригадував широку і повнозвучну нічну симфонію гірських потоків, яку я полюбив колись у „Ферганській Венеції“ — місті Ісфарі у Ферганській долині. Це було сім років тому, коли я любив подорожувати у нових краях не менше, ніж тепер.

Ми живемо в будинку „Алмалик“ — Яблуневий Край. Тут, справді, все узгір'я укрите густими яблуневими садами. Сади в котлованах, на галявинах, на узгір'ях. „Алмалик“ у горах, над містом, за вісім кілометрів від Алма-Ати. На південний схід — невисока гора. Стоїть майже прямовисною стіною зразу ж коло будинку. Підшва Ала-Тау закутана величезним шаром наносів, що їх утворили колишні льодовики. Такі гори-горби наносів тут звуть „прилавками“. Наш — покритий кущами чагарника і густою, високою до пояса травою. Сьогодні вранці ми побачили на схилах гори свіжі покоси і були здивовані — як люди могли косити на такій крутизні! Здається, їм доводилося прив'язувати себе на верхів'ї горба канатами і потім з косою повільно робити крок за кроком униз.

Ранки такі чудові, що хочеться голосно співати, зустрічаючи схід сонця... Вдалині, але здається дуже близько, простягся зелено-сірий, з блискучими шпильями хребет Ала-Тау. Ці гори — відроги велетенських хребтів Тянь-Шаня. На верховинах вони покриті блискучими широкими пасмами і пірамідальними шапками снігів. Дуже інтересну форму мають ці верховини. Шпиль Алма-Атинський має так чітко окреслену

форму чотирикутної піраміди, що часом здається неймовірною, що то сама природа побудувала собі такі геометрично правильні і досконалі пам'ятники своєї вікової могутності. Величезні і стрімкі шпилі врізаються в синяву небес, як тисячолітньо-незрушні камінні п'єдестали для осідання вічних сил. Сніги достойні такого величного п'єдесталу: гірські потоки, буйна зелень, життя і краса узгір'я та долин народжені ними. Гори Ала-Тау на схилах покриті ялиновими лісами. І здається, що ці дикі, сірі чи пістряві (переклад слова Ала-Тау) верхівлі прекрасніші від кращих верховин Кавказу.

* * *

Як налетів од Арала
Вітер гарячий, сухий —
Ми урочисто згадали
Батька - Тараса шляхи.

У пісковім безгоминні,
В соловчаків диму
Ріки, степи України
Снилися в неволі йому.

Снилися окрадені хати,
Панщина, сльози, раби...
В домі казахського брата
Зріли пісні боротьби.

Зріли повстання народні...
Вже українцеві, казах
Стали могутні й свободні
В рідних, веселих степах.

Де ті пани - генерали,
Де ті каліфи на час? —
Знову іде до Аралу
В славі народній Тарас.

Тут ні на мить не забули
Гостя, поета, борця.
Він зустрічає Джамбула, —
Рідні поетів серця.

З Києва до Ала - Тау,
З Дону до Алма - Ати
Сталінський день прокладає
Ленінські вічні мости.

Серцем до тебе я лину
З краю, де степ - океан...
Здрастуйте, гори, долини —
Радісний край Казахстан!

Через моря пролітає
Слава твоя золота.
Здрастуй, красо Ала - Тау —
Сонячний Алма - Ата!

Свіжий вершин твоїх подих
В наші степи долетів.
В дружбі поетів народних —
Дружба народів - братів.

Пісня казахського брата
Наші серця зогріва.
Пісню Джамбула крилату
Вся Україна співа...

Здрастуй в новім поколінні
Високогірний титан —
Сонячний брат України,
Радісний край Казахстан!

Рідною мовою, віршами я вітав другий з'їзд письменників та народних акинів Казахстану, що відкрився в приміщенні філармонії.

В глибині сцени великі портрети Леніна і Сталіна. На сцені і в залі портрети: Пушкіна, Абая, Горького, Джамбула, Шевченка, Руставелі, Стальського.

Поет - орденоносець Абділда Тажібаєв вносить пропозицію надіслати вождеві трудящих світу товаришеві Сталіну листа у віршах від письменників Казахстану. З'їзд обирає комісію для складання тексту листа: Токмагамбетов, Мукашов, Жароков, Тарловський, Тажібаєв і велетень народної поезії Джамбул.

На одному з засідань з'їзд заслухав та обговорив віршований "Лист співучого Казахстану до великого майстра слова Йосифа Віссаріоновича Сталіна". Коли поет - орденоносець Таір Жароков читав казахський текст цього значного політичного та художнього документа, що яскраво, барвисто висловлює думи й почуття співців казахського народу, делегати багато разів однодушними оплесками зупиняли читання листа. Широкий настрій з'їзду висловлюється під кінець читання бурхливою, сповненою гарячим почуттям овацією на честь вождя та учителя народів - переможців, друга радянських письменників товариша Сталіна.

В час читання в президії з'явився Джамбул. З'їзд зустрічає народного улюбленця теплим вітанням, а старий акин Шашубай, що сорок літ тому співав укупі з ним, шанобливо вітається з тричі орденоносним акином. Він приклада руку до серця і йде назустріч старшому товаришеві, цілує в руку Джамбула і жартівливо - ласкаво тріпле сиву, мов степова ковила, бороду свого учителя. Джамбул старіший від Шашубая на п'ятнадцять літ... В цих нарисах не один раз зустрічається ім'я — Джаке: так інтимно - ласкаво зве свого Джамбула казахський народ.

Це засідання викликало багато думок, принесло силу чудових вражень: воно було присвячене тридцятип'ятиріччю з дня смерті класика казахської літератури Абая Кунанбаєва.

Велику, глибокозмістовну доповідь казахською та російською мовами про життя і творчість Абая зробив видатний казахський письменник і літературознавець Мухтар Ауєзов... Образ мудреця-поета, прекрасні риси характеру великого казаху — збудили глибоку цікавість. Я хочу поділитися тут усім, що взнав про його життя і творчість.

АБАЙ КУНАНБАЄВ

I

Коли я слухав доповідь Мухтара Ауєзова про основоположника писемної казахської літератури, великого співця казахського народу Абая Кунанбаєва, мене вразив дивовижний життєвий шлях поета: від полігамної сім'ї, де виріс хлопчик Абай (у нього було "чотири матері" — чотири жінки його батька), поминувши мраків ісламу із медреси — до глибо-

кого вивчення старовинно-грецької, еллінської філософії, живого зростання з російською мовою та літературою, в глибокім єднанні з європейською культурою!.. Мухтар говорить: Поклонник критичного розуму, переконаний раціоналіст, пакий борець за культуру народу і трагічний одинак серед хамертв, лихварів та косних сивобородих — старшин феодальадцятирічний Абай полював із приятелем-родичем на зайцівверхи на коні випадково прискакав на місце страти Кодара невістки. Бідняка-діда і його невістку багатії повісилиа волоссям аркані, перекинутім через спину „кара-верлюда“, високого чорного верблюда. Коли верблюд піднявсяноги, смерть довго не могла здолати могутнього діда.оді, за наказом ага-султана Кунанбая, діда Кодара понесли високу скелю і перед натовпом людей скинули вниз нааміння. Але Кодар був ще живий. Кунанбай гукнув, щоб усіаршини родів узяли по каменю, і він сам перший кинувамінь на Кодара... Та не всі наслідували його приклад. Счинвся крик жаху і протесту серед людей. Але старий Жеен,—багатий родич Кодарів, що хотів заволодіти землеюда і що сам розпустив про нього та невістку огидну брехню,—инув на голову замученого великий камінь.

Абай народився 1845 року в сім'ї глави роду Тобикті ага-султана Кунанбая, в колишній Семіпалатинській області. Кунанбай походив з роду Іргізбай, що був менший від інших родів та виділявся багатством і давнім пануванням над всім родом Тобикті. „Абай з раннього дитинства засвоїв цю маніру, не одривно, довго дивитися на обличчя співрозмовників — співців, оповідачів... Довгастий череп батька без сумніву нагадував йому гусяче яйце. А лице, обросле довгою бородою, справжня печера. Єдине здорове око невсипуче охороняє Око не опукле, племенисте, воно обпалює, проходить нескрізь. Дивиться, не моргаючи. Кунанбай у верблюжій шубі накинута на плечі...“ („Абай“, роман М. Ауезова).

По закінченні медреси юнак повертається з міста в рідні аул. В юрті рідної матері — Улжан, що дуже любить Абая, сцену, крізь сльози закричав на Жексена: „Проклятий жартівливо пропонують йому пошептати старій бабусі Зере: „Зерарий пес!“ і вдарив старого в обличчя, щоб вилікувати її вуха. „Онук твій муллою став. Хай загворить,—жартома запропонувала Айгіз... Абай обурився, очив на коня і всю дорогу до аула в жаркому степу гнав але одночасно йому стало смішно. Мулли завжди вдавалися чвалом, ридав на коні, і вітер зривав сльозинки з його до наговору, нашіптування, замовляння. Це викликало у хлопця огиду. Знахарство, ворожіння прирівнювало муллу до бакси. Тепер йому самому пропонували зайнятися тим самим. Було над чим посміятися. Та от він охопив руками голову бабусі зашепотів. Присутні замовкли, подумали, що Абай читає молитву. А він тягучо, гундосо, як роблять це мулли, затягували

Лице променисте і два самоцвіти,
А щоки румянцем рубіна зогріті.
Воскова шия і тонко повиті
Брови рукою чи пензлем творця.

З нею зустрінешся ти випадково,
Млосно оплутають чарів окуви,
Очі закриєш — привидиться знову,
Будеш од неї п'яніть без кінця.

І примруживши очі, беззвучно пожував губами, потім наблизив рота до вуха бабусі і подув — су-ф-ф! Це були його власні вірші, навіяні знайомством з творчістю Назої та Фазулі“.

Як Пушкін колись навіть дорослим любив казки та оповідання старої няні, так Абай з літ ранньої юності всім серцем полюбив довгі оповідання доброї бабусі Зере та ще рідної матері. Батько Абая, ага-султан Кунанбай був людиною холодною, жерстокою, славолюбною і несправедливою. Мухтар Ауезов у своєму хорошому романі „Абай“ розповідає, як

Олжучу рану завдала серцеві хлопчика смерть бідняка-діда Кодара, якого, а також і його невістку, без суда, за приписом „священного шаріату“ повісив його батько Кунанбай тільки те, що Кодара злі язика обвинувачували, ніби він після смерті сина живе подружнім життям із своєю невісткою. Тринадцятирічний Абай полював із приятелем-родичем на зайців верхи на коні випадково прискакав на місце страти Кодара невістки. Бідняка-діда і його невістку багатії повісили волоссям аркані, перекинутім через спину „кара-верблюда“, високого чорного верблюда. Коли верблюд піднявся ноги, смерть довго не могла здолати могутнього діда. оді, за наказом ага-султана Кунанбая, діда Кодара понесли високу скелю і перед натовпом людей скинули вниз на каміння. Але Кодар був ще живий. Кунанбай гукнув, щоб усі аршини родів узяли по каменю, і він сам перший кинув камінь на Кодара... Та не всі наслідували його приклад. Счинявся крик жаху і протесту серед людей. Але старий Жеен,—багатий родич Кодарів, що хотів заволодіти землею да і що сам розпустив про нього та невістку огидну брехню,—инув на голову замученого великий камінь.

II

Від жаху перед заможними людьми-убивцями, що оточували його, від страшною недитячої туги малого Абая виливали казки та оповідання бабусі Зере і Улжан — його матері, а також акин Дулат, якого на пасовиську — джайляу стинно прийняла в аул мати і на прохання Абая довго не пускала з гостювання.

Акин Дулат, привітний та простий з людьми, говорив Абая: — Сину мій, якщо ти сьогодні любиш слухати, завтра навчися говорити. Якщо ти сам не втомився слухати, Бей-Дулат перший розповідав не втомиться.

Дулат перший проспівав Абая пісню про Кобланді-баря. — Хто склав її? — спитав Абай. Дулат відповів:

— Пісня ця старовинна. Співає її так, як співаю я, акин Жанекен... Жанекен Жанак.

Коли розпитаєш ти пісню мою —
Я горе людське у піснях пізнаю.
Пісня про горе словами багата,
Слухайте пісню старого Дулата!

— В чому його горе? — допитувався Абай у матері.
На це Улжан відповідала:

— Він не вміє вихваляти недостойне. Запам'ятай його са-
гарненько ...

Абай почув від Дулата багато чудових слів. Навіть пі-
про чиновних людей він не прикрашав.

Ага - султан був жорстокий і злий,
Багато він сліз і крові пролив.

Аткаменери, мов собачата,

Лізли криваві руки лизати.

Абаєві здавалося, що цей ага - султан, про которого сп-
Дулат, не хто інший, як його батько, а народ здригнувся
його розправи над Кодаром.

III

Від ранньої юності і весь свій вік, життям і творч-
Абай Кунанбаєв любив свій народ — бідний і знедолений, —
ними“ багатіями та царськими сатрапами, свободолуб-
прекрасний казахський народ. Мене вразили глибоколю-
невмирущі афоризми поета, висловлені ним пізніше, у
квіті творчих літ:

Помагай достойному, недостойного допомога тільки псує.

Трудившись тільки для себе — будеш схожий на худобину, що н-
свій живіт. Трудившись для людства — будеш людиною.

Людину вирощує епоха, погана людина — плід свого середовища.

Яскрава думка, злетівши з уст, блякне.

Мав би я владу, я б відрізав язика всякому, хто говорить, що л-
не можна виправити.

Хто мовчить у гніві — страшний; хто кричить у гніві — смішний.

Удача і щастя — межа сп'яніння: із тисячі лише один зберіга рівн-

Якщо хочеш, щоб справа пішла на лад, — перше відшукай під-
до неї.

Слава — висока скеля; сокіл злітає на неї одним помахом крил, т-
злазить плазом.

Світ — океан. Часи, як вітри, женуть хвилі поколінь, що змінює-
одно — і в цьому круг вічності.

Поганий друг — твоя тінь: в сонячні дні тікай — не втечеш, в негоду
укай — не відшукаєш.

Дружи з тим, у кого багато друзів, але ділись тайнами з тим, у кого
має друзів. Уникай того, в кого немає смутків, зближайся з тим, хто
мний.

IV

Великий вплив на розвиток і напрям громадського шляху
Абая Кунанбаєва зробило знайомство поета з російськими
сланнями в Казахстані 80-х років, учениками Чернишев-
кого — Гросом, Міхаєлсом і Долгополовим, що пізніше був
дружніх відносинах з Максимом Горьким. Вони стали
рузями Абая, керували його заняттями російською мовою,
у він добре вивчив, літературою. В ці ж часи Абай при-
расно вивчає історію філософії.

— З усієї древньої історії Сходу Абай одібрав для себе
— класичну поезію арабо-іранської та „чагатайської“
аровини. Тільки Фірдоусі, Гафіза, Сааді, Нізамі, Навої та
узулі визнавав Абай. Та засвоївши їх, Абай іще в молодості
періс їх у своїх вимогах. І, шукаючи свою „каабу“ не на
інах ісламу, як інші, не на Сході, а тільки на Заході, він
ов своєю тропою, ішов крізь морок і жах своєї епохи...
що принесено Абаєм од багатотисячної культури свого на-
ду і те, що так чудово збагачено благотворним впливом
ської культури, і склало невід'яну славу Абая, як осяйної
рховини казахської класичної культурної поезії.

Ще кілька літ тому зв'язок Абая з російською класичною
ературою примітивно поясняли тільки переліком перекла-
Абая з Пушкіна, Лермонтова, Крилова. Але головне не
ьому, а в тому, що Абай повноцінно відбив у своїх творах
льтуру європейської, пушкінської школи. Та й не рамцями
ької поезії обмежується зв'язок Абая з російською літера-
рою; сатиричні пісні Абая мають глибокий зв'язок з сати-
чними творами Салтикова-Щедріна. В листі до студент-
кої молоді Абай згадує не випадково імена Салтикова
олстого.

Абай не обмежується тільки близькими зв'язками, зро-
нням з російською літературою; він вивчає європейських
істиків та філософів — від Сократа й Аристотеля — до Спі-
зи, Спенсера й Дарвіна. Абай написав філософічний тра-
т про Сократа, а також незвичайно цікаву поему „Про
ександра Двурогого - Македонського та Аристотеля“.
ій поемі Абай оспівує культ розуму людини, а не
льт тіла людини; незначність вінченостя перед муд-
стю „простолюдина“ — Аристотеля... Абай розповідає про
як на одну тарілку ваги поклали всю зброю, лати та

щит Олександра, а на другу — надбрівну кість мертвої людини. На вазі маленька надбрівна кість людини переважає тарілку з важкою зброєю завойовника. Коли ж мудре пригорщею землі притрушує на вазі цю кість — тоді таріваги з нею стрибає високо вгору, бо її переважила збр. Звідси мораль: око людське ненаситне, доки людина живе, але все здобуте й завойоване зникає, тільки надбрівну кість людини покриває земля. Аристотель вчить Олександра про життєвої мудрості...

Шукання Абаєві надзвичайно широкі: він проходить з лодною душею повз недоумкуватих апологетів ісламу; поросійська і європейська глибока культурна школа. Але першою — велика школа його народу: спадщина від народу — пісні про кращих людей в усній розповіді, народні прислів'я, народна музика, народні вислови...

Вороги народу ще з далеких часів хотіли одвести народ від скарбів його старої великої творчості. А які незмінені скарби зберігаються в надрах історії кожного народу — казала світові партія більшовиків.

Абай — повчальний приклад для казахської і всієї нової літератури своїми мудрими шуканнями. Він створив нові жанри казахської літератури: роман, журналістику.

V

Щоб оцінити все титаничне напруження творчих сил Абая, треба зважити на те, що в його епоху у казахів не було преси, не було готових традицій книжної культури. Не маючи на це, Абай ще за життя був улюбленим поетом народу; розповсюджувались його твори в рукописах, а головними його популяризаторами були співці-акіни.

Абай відомий своєму народові, як прекрасний композитор: він не тільки зробив переклад листа пушкінської Тетяни Онегіна, але й створив до цього тексту чудову мелодію, і так уривки з „Евгенія Онегіна“ увійшли в уста акинів, рейшли на лади казахської домбри і стали в казахських степах не менш популярними, ніж імена героїв казахського ліричного епосу.

VI

Страшним життєвим ударом для Абая була нагла смерть його сина-поета Магав'є. Абай захворів після смерті сина. Він одмовився від їжі, допомоги лікарів. Він поніс у собі таємницю своєї смерті. Протягом сорока днів своєї хвороби поет Абай не сказав нікому жодного слова, крім отакої фрази: — Слаба людина помирає в житті щодня, сильна — помирає на умерти один раз...

Смерть Абая — це був обраний ним вид смерті, благородного добровільного виходу з життя...

***

В німому поросі впаду, коли помру.
Навіки змовкне мій язик, коли помру.

І серце, ненависті та кохання повне вщерть,
Заледеніє враз, коли помру.

Звелить всевладна доля — я помру.
Судьба, як друг — живим. А я — помру!

Бентежне серце за найменший хибний крок
Всі стануть гудити, як тільки я помру.

Я — мертвий — що можиму вам одповісти?
Свобода повна випаде для клевети...

Чи ж справедливо двічі на вогні —
Горить пораненому серцем знов мені?

... Щоб серця таємниць не взнать клеветникам —
Невиспіваний спів навік хай вмере отам. (Абай).

Наш товариш по з'їзду та „Алмалику“ — письменник Леонід Соболев під час з'їзду сказав:

— Великий поет помилився. Ми скинули в помийну яму історії його наклепників, націоналістів, ворогів казахського народу. Пісні його не змовкли, їх повторює весь народ. Серце Абая горить не на вогнищі, воно горить в сяйві безсмертної слави, в промінні сонця народної любові.

VII

Один з делегатів говорив з трибуни з'їзду: — Серед нас, в думках і серцях наших, присутній ще один почесний делегат письменницького з'їзду — це наш великий Абай... — І зала відповіла хвилею оплесків на ці слова.

Вірші і слово Абая ми часто чули в час з'їзду, гостюючи в співочому Казахстані: його ім'я згадували промовці, газети друкували його поезії, ми читали статті про нього в пресі. Леонід Соболев писав у статті „Геній не вмирає“:

„Час од часу над просторами широченної нашої батьківщини спалахує яскравим світлом народної слави ім'я поета... Слідом за Пушкіним, за Шота Руставелі, за Тарасом Шевченком засяє скоро ім'я Абая... Ми готуємося відзначити сторіччя з дня його народження“.

У віршах, повних ліризму, Абай розкрив кращі заповітні почуття свого народу: правдивість, життєрадісність, свободолюбство, дружбу, відвагу... Мухтар Ауєзов у своїй доповіді,

між іншим, згадував про те, що Абай та Джамбул майже однолітки: Джамбулові тепер 95 років, а Абаєві було б

Сабіт Муканов за столом президії перекладає — з російської — ці слова Джамбулові; Джамбул задумливо і, здається, сумовито хитає головою.

Абай пройшов до народу не через пресу, якої тоді не було, а через усне слово народних акинів. Їїні народні акин Джамбул став відомий всім народам Радянського Союзу через могутню радянську пресу, через друковане слово — через газети, книги, переклади.

Джамбул Джабаєв — справжній спадкоємець і великий продовжувач найпочесніших народних традицій великого основоположника і класика літератури казахського народу Абая Кунанбаєва.

ВЕЧІР АКИНІВ

I

Після змістовної, глибокої доповіді Мухтара Ауєзова класика казахської літератури Абая Кунанбаєва, ми прослухали чудовий концерт, присвячений пам'яті поета. Пісні народних акинів та їх гра на казахських національних інструментах захоплювали нас цілком своєрідною красою і милою звучністю. Акини виступали з піснями, присвяченими великому поетові, словесний текст імпровізації майже завжди супроводжував, підкреслював голос домбри, а часом гармонією. Народний акин Шашубай присвятив Абаєві свою нову жартівливу пісню. В Шашубая надзвичайно інтересне, виразне лице, — здається, не тільки очі, а й дужа гостро окреслене, голе підборіддя, кожна риса обличчя підкреслює сказане ним слово, жарт. Йому майже вісімдесят років, але він рухливий, мов юнак, а блиск очей можуть позаздрити деякі юнаки. Обличчя Шашубая нагадує мені старовинні портрети наших кобзарів або запорожців. Я помічав раніш, сидячи в президії, Шашубай часом якимось майже непомітним рухом очей, поглядом жартував з першими рядами зали, знайомими делегатами, що сліdkували його кожним рухом цікавими і закоханими поглядами. Джамбула Шашубай весь час ставить з особливою, по сучасному звичаю підкресленою шанобливістю — як до старшої людини і до вчителя в усному поетичному слові.

Сорок років тому Джамбул і Шашубай часто виступали з піснями перед народом поруч — і Шашубай користувався у слухачів не меншим успіхом, аніж Джамбул. Тим більше, що Шашубай був завжди автором жартівливих пісень і виступав навцем-віртуозом: на людних базарах він виконував свої пісні, джигітуючи — грав і співав з домброю на коні, стоя-

сідлі. Він був видатним народним акином і видатним джигітотом — тож любов казахів, народу джигітів, до Шашубая була подвійно-велика. Тепер от — на другому з'їзді письменників та акинів Казахстану, через сорок років уперше знову зустрілися колишні друзі, суперники-імпровізатори. Старший з них став улюбленим поетом всього радянського народу, членом тричі орденоносець, депутат Верховної Ради Казахстану.

На сцену Шашубай виходить, весь час правдоподібно ідаючи наляканого великою аудиторією. Він дуже неспокійно, боязно сідає на краєчок стільця, з острахом схоплюється, хоче тікати зі сцени, але його просять, його садовлять нову — і все це робить він стримано, з винятковим по-туттям міри. Зала вже зараз голосно сміється... Так він підготував свою аудиторію до слухання жартівливої пісні.

Потім починає співати і грати на домбрі, щоразу підводиться на стільці і низько вклоняється великому портрету Абая, що висить на сцені; на обличчі стримана, хитрувата посмішка. Після кожної строфи імпровізації „хоче“ тікати зі сцени, але залишається... Успіху його у слухачів-казахів не можна було заперечити: це якась буря оплесків, сміху, восторгу. Записати хоч би один рядок з його імпровізації бодай

далекому вільному перекладі мені не довелося. Спеціально з нами сіли в залі — Мухтар Ауєзов біля мене, а Сабіт Муканов коло мене. Але наші поважні перекладачі з такою напруженою увагою вслухалися кожне слово імпровізації і з таким захопленням реагували на них, що Муканов на моє запитання або просьбу перекласти якусь фразу співця — охоче і дуже чемно хитав головою, але відповідав мені тільки вигуками восторгу, зверненими, звісно, не до мене і висловленими... такою казахською мовою!

„Дома“, в Алмалику Леонід Соболев жалівся мені за виступом, що Мухтар „перекладав“ для нього таким же точно методом, як для мене Сабіт.

II

Після Шашубая на сцену вийшов акин Кенен Азирбаєв... Джамбул дуже зацікавився виконанням імпровізацій. Щоб краще їх чути, він, як завжди непосередній, бадьоро вийшов, спираючись на свій цпок, на сцену, йому подали стільця. Він сів поруч виконавця; уважно слухав гру на кобиз та спів. Як скінчив грати акин Кенен, Джамбул голосно сказав: — Хороша пісня, гарно співав!.. Зала підтримала його оцінку гартівними оплесками.

Кенена на сцені змінив молодий акин Мактубай; він грав

на казахському музичному струменті — кобіз. Од цієї ньої назви, без сумніву, походить назва української кобзи, але інструменти не схожі. Казахський струмент дуже витонтий, має зовсім нешироку деку. Мактубай виконував жваву інструментальну мелодію, він тільки грав. Джамбул що сидів на сцені поруч, почав хмуритися.

— Співай! — голосно сказав Джамбул Мактубаєві під гри. Мактубай грав далі піснею без слів. Джамбул все більш хмурнів, повертався на стільці в бік виконавця. — Прибав! Хороша музика, а ти не співаєш! — сердито казав музикантові, але той, ясна річ, не міг зразу додати слів мелодії, яку він вивчив тільки на своєму кобізі.

Джамбулові подобалась музика, та він вимагав до неї лосу, пісні, слова! Цим він висловлює думку про мистецтво всіх старих акинів казахських: вони всі вважають, що го і слово людини незрівняно виразніші від голосу музичного струменту, слово людське більш говорить людському серцю, а піснею — усним віршованим словом казахські акини розмовляють із своїм народом протягом багатьох століть... дарма Абай сказав, що вірш — це вождь слів.

І нині ще в казахській радянській літературі існують рівноцінні по значенню течії: усна творчість народних жінок (імпровізатори) та акинів (співців); і писемна творчість казахських поетів та прозаїків. Джамбул Джабаєв — велетня усної казахської народної творчості.

Ці репліки Джамбула до юнака-музиканта Мактубаєва гадали мені сценку на пароплаві „Сталінська Конституція“ коли учасники Шевченківського пленуму спілки письменників поверталися із Канева у Київ. Під час концерту в компанії акин Іса Байзаков (він був делегатом на пленумі) почав вимагати від солістів замість оперних арій — народні українські пісні, і дуже образився, що вони не могли виконати його бажання.

А зараз — друга (після Шевченківського пленуму в Києві) наша зустріч в Алма-Аті. Після Мактубаєва виступає учень великого Джамбула молодий народний акин-орденоносець Байзаков. Він співає присвячену великому Абаю свою нову пісню. Його музичний супровід — гра на домбрі здається трохи одноманітною, хоч проте мелодійною. Та й потрібний йому цей супровід може тільки для того, щоб завдати їй пісні, щоб зберегти її рівну ритмічну канву. Але співає з неймовірним, майже несамопитим темпераментом. Коли я слухав його пісню, мені мимоволі спала на думку згадка про темперамент — хай вибачає мені Іса — легендарних дров'яків; пристрасть його імпровізації вражає та захоплює навіть тих, що не розуміють тексту пісні. У слухачів казахів успіх Іси неймовірний: вони плещуть йому так само несамопито-пристрасно, як він співає. Молоді слухачі й

так захоплюються, що буря оплесків здається їм недостатнім виявом почуття — вони починають тупотіти ногами, зчиняють гамір у залі, просять співати ще й ще, замовляють улюблені, багато разів чути пісні. Іса виконує ще одну. На вимогу слухачів співати знову — він сідає на стілець утретє і виконує тут таки зімпровізовані чотири рядки вірша, в якому говорить: „що він би міг співати багато, але чемність наказує йому поступитися місцем перед новим співаком, який жде своєї черги прислужитися народові піснею“. (Мій „перекладач“ Сабіт Муканов таки розщедрився на переклад цих рядків)... Слухачі плещуть.

Акин Монарбек Іржанов виконує улюблену серед казахів пісню про кохання — „Світло моїх очей“ (буквальний переклад назви: „зіниця мого ока“). І текст пісні, і мелодія — чудового поета й композитора Абая Кунанбаєва... Ця пісня справді незвичайно прекрасна — ми чуємо це без слів (себто, не розуміючи слів).

Виходить Сабіт Аздімбаєв і співає пісню на честь Джамбула. Джамбул, що й досі сидить на сцені, починає вслухатися в слова, трохи перехиляється в бік співака; потім його брови сходяться, він сидить насуплений. Після кількох строф імпровізації, незадоволення Джамбула проривається, він, як завжди голосно, каже:

— Ат, занадто вихваля мене! — Махнув рукою, рвучко підвівся з стільця і сердито пішов зі сцени, спираючись на свій ціпок... Не заважаючи співакові, зала тихо, але жваво реагує на цю сцену: чути зрушення, стриманий сміх. Виконується ніжна й сумна, неслухано гарна мелодія Абая на текст його перекладу з Пушкіна „Відповіді Тетяни — Онегін“. Вона дуже нагадує тихий, задушевний смуток українських народних пісень, навіть схожа на одну з них.

Потім припинила й захоплена, зачарована зала слухає славетну, сумну пісню „Харлан“. Це улюблена пісня всього казахського народу, її співають протягом кількох десятиліть. В минулому казахському побуті дуже часто траплялися випадки силуваного, жорстокого розлучання закоханих, коли молоді дівчину продавали за багатого нелюба. Ці людські трагедії народили цілу низку так званих „костасу“, сумних пісень прощання. Одна з них — пісня про Харлан. Її склав акин Естай сорок років тому, коли він був молодий, про свою печальну любов до дівчини... Виконує її зараз сам автор, народний акин Естай — учасник і член президії з'їзду письменників. Більшість слухачів чують пісню — „Харлан“ з вуст самого автора вперше.

Це нам розповідає жолдас Мухтар. Хтось запитує:

— А де ж тепер ота дівчина, що про неї він склав таку сумну і чудову пісню?

Та хто міг відповісти на це запитання?..

Ще виступали чудові співаки, тенор та баритон — Абдулліні, брати-близнята, такі схожі один на одного, що це дає можливість конферансьє знов повторити, певно дуже старий уже дотеп, про те — що слухачі не зможуть відрізнити „тенора“ від „баритона“. Особливо прекрасний був тенор; одні його сумна казахська пісня — так схожа на українські — вразила і схвилювала мене невимовно, до сліз.

Прекрасний концерт, здавалось, не матиме кінця. Виступало біля двадцяти п'яти виконавців — акинів, поетів, співаків. Під кінець, після двох годин слухання, я так стомився, що не міг уже майже нічого сприймати... Та після короткого відпочинку в „Алмалику“, присвячений Абаєві концерт — у згадку ще дзвенів мені широкою, високою хвилею, дзвінкою і радісною, мов гірський потік.

Навколо нас, у нічній тишині, дзвеніли гримучі струмки хребта Ала-Тау і Яблуневий Край — „Алмалик“ знову дихав свіжістю зелених садів.

***

На з'їзді найбільш нас цікавили проблеми, цілком оригінальні для республіканської літератури, які певною мірою притаманні тільки їй. Одна з них — це співіснування і поєднання двох рівно важливих і значущих течій в казахській радянській літературі: усної творчості народних акинів і писемної творчості прозаїків та поетів, — течій, що мають ще тісніші об'єднатися в однім великім річизні радянської народної літератури Казахстану.

Питання роботи спілки письменників з акинами набуває великого значення, і навіть така ніби то проста річ як запис творів — імпровізацій жорсткіше являється не технічною справою, а важливою проблемою роботи з акинами, бо запис імпровізацій — справа досить складна. Багато прекрасних не записаних усних творів часто гине для літератури, забувається, зникає з пам'яті автора і слухачів... Найкращі усні твори Джамбула здобули поширення серед читачів цілого Радянського Союзу завдяки вчасному і сумлінному записові їх з уст Джамбула, зробленому поетом Таїром Жароковим і завдяки добрим перекладам Павла Кузнецова.

Леонід Соболев присвятив цілий розділ свого великого і змістовного виступу питанням роботи з акинами і справі запису імпровізацій зокрема. Він радив обережно ставитися до переходу акинів від усної творчості до писемної — і підходити в кожному випадку індивідуально. Там, де такий перехід до писемної творчості полегшує поетичний труд акина і дає добрі наслідки — його слід підтримати; там, де він затримує творчий індивідуальний процес, ба навіть шкодить йому — радити акинові працювати так, як йому зручніше і корисніше для справи... Ці питання літератур братніх

республік нашого Сходу мають важливе життєве значення, хоч вони не стають проблемами в радянській літературі російській чи українській.

В ЮРТІ ДЖАМБУЛА

САДІВНИК

Схил Ала-Тау недоступний, дикий,
А поруч степ казахський без кінця...
Під сонцем дня стоїть поет великий
Коло маленького живого дереця.

І очі в нього од небес синіші,
І небо — як дитинство голубе.
У сад зелений прохолода лише
Із верховин жовтавих Май-Тюбе.

Такий чудесний, лагідний вітрець
Із духом полиню й гірського тамариска.
Нового Сходу велетень - мудрець
Стоїть серед людей — і до природи близько.

Гірські бескиди — фоном до портрета,
Освітлення — ясний радянський день...
Ровесниця його нових пісень —
Маленька яблуня переживе поета.

Та покоління прийдуть до аула
Шукать пісні його безсмертно-молоді,
І Гулістан садівника Джамбула
Переживе Гафіза й Сааді.

I

25 червня (Аул Джамбула).

Від столиці Казахстану до аула поета сімдесят п'ять кілометрів. Опівдні з Алма-Ати вирушило сім чудових автомобілів: ми поїхали в одній машині з товаришами Леонідом Соболевим, Мухтаром і Тарловським. Майже до самого аула веде добрий брукований шлях, що проходить в широкій долині, досить багатій на зелень. Шосе перетинає арики, невеликі гаї; південну сторону обрію весь час заступає висока гряда Ала-Тау. Приблизно на півдорозі Мухтар звертає нашу увагу на Суук-Тюбе, Холодну Верховину. Шпиль гори укрила синя хмара, заслонивши південну частину небозводу. — Коли

над Суук-Тюбе хмари — в Алма-Ата дощ іде. Це стара на-
прикмета і разом прислів'я, — каже жолдас Мухтар.

Ще кілометрів п'ятнадцять — і ми в'їхали в аул Узун-Агач. Двір огорожений невисоким тином. Праворуч од воріт, окремих ганком і виходом просто на вулицю селища — великий і світлий, нещодавно збудований для Джамбула каміньний дім. В глибині двору, перед молодим садом стоїть невелика юрта. Юрта — постійне літнє житло поета, бо кажуть, що вона у місяці найважчої літньої спеки зберігає більшу прохолоду, ніж кам'яні будинки. Перед входом у юрту стояв мивальник, мило на ньому та білий рушник; крім того, поруч входу в юрту стояв смуглявий юнак держав у руках великий піднятий догори подвійним дном. Через руку юнака перекинута рушник. Нас запросили до юрти, і ми по черзі поклали руки.

Запилені черевики ми скинули і залишили при вході, так ввійшли по барвистих килимах та ковдрах у середину юрти і посідали на килимах просто на долівці тісним та дружнім колом. Почалися загальні жарти з того приводу, що українці росіяни не вміють сидіти по-казахському (по-татарському), а сидіти саме так у юрті найзручніше. Наші товариші по „Алмалику“ — татарин Афзал і башкір Юсуф почували себе як дома, а нам — росіянам та українцям — подавали дружні, іронічні поради. Соболева, Десняка та мене, як гостей далеких Москви, Києва та Харкова, посадили в юрті по чину на почесному місці. Всі троє з нас були не низького зросту, вмоцувати наші ноги було не легко — тож іронічних поглядів на нашу долю випало найбільше.

Я з великим зацікавленням оглядав вікове житло казахів. Воно досить просторе, хоч юрта зовні й невелика; під червоними бічними килимами розмістились господарі та коло дванадцяти чоловік гостей. В правому боці круглого приміщення лежало нове „європейське“ ліжко господаря. Вся долівка юрти встелена килимами; біля круглої суцільної „стіни“ житла лежали кольорові ватяні ковдри, а на них — сніжнобілі покривки, багато, по числу гостей. Юрта дуже барвиста; пережигали кольори: червоний, синій, жовтий. Кризь горішний отвір конусу юрти — тундек, в помешкання заглядало згори голубе перце чистого степового неба.

Тим часом наш Мухтар любовно розповідав про зручність переносності цього тисячолітнього житла багатьох азіатських народів. В кочовищах, в переїздах на літні пасовиська — кайляю всю, навіть велику, юрту можна нав'ючити на одного верблюда; хату казахів на одному верблюді можна перевезти сотні і тисячі кілометрів. Юрта — символ степової волі, символ мандрівництва... Одночасно вона може міцно триматися свого місця на землі; укріплену особливими стропами забитого в центрі стовпа, юрту не може зірвати з місця

II

В невеликому, зарослому травною дворі стояли поруч шість машин. Вкупі з „далекими“ гостями з Москви та України і двома казахськими письменниками — в гості до поета приїхали заступник голови Верховної Ради Казахстану тов. Ермагамбетов і заступник голови Раднаркому тов. Сагалі Шаріпов. Нас зустріли привітні родичі та сусіди Джамбула.

Двір огорожений невисоким тином. Праворуч од воріт, окремих ганком і виходом просто на вулицю селища — великий і світлий, нещодавно збудований для Джамбула каміньний дім. В глибині двору, перед молодим садом стоїть невелика юрта. Юрта — постійне літнє житло поета, бо кажуть, що вона у місяці найважчої літньої спеки зберігає більшу прохолоду, ніж кам'яні будинки. Перед входом у юрту стояв мивальник, мило на ньому та білий рушник; крім того, поруч входу в юрту стояв смуглявий юнак держав у руках великий піднятий догори подвійним дном. Через руку юнака перекинута рушник. Нас запросили до юрти, і ми по черзі поклали руки.

Запилені черевики ми скинули і залишили при вході, так ввійшли по барвистих килимах та ковдрах у середину юрти і посідали на килимах просто на долівці тісним та дружнім колом. Почалися загальні жарти з того приводу, що українці росіяни не вміють сидіти по-казахському (по-татарському), а сидіти саме так у юрті найзручніше. Наші товариші по „Алмалику“ — татарин Афзал і башкір Юсуф почували себе як дома, а нам — росіянам та українцям — подавали дружні, іронічні поради. Соболева, Десняка та мене, як гостей далеких Москви, Києва та Харкова, посадили в юрті по чину на почесному місці. Всі троє з нас були не низького зросту, вмоцувати наші ноги було не легко — тож іронічних поглядів на нашу долю випало найбільше.

Я з великим зацікавленням оглядав вікове житло казахів. Воно досить просторе, хоч юрта зовні й невелика; під червоними бічними килимами розмістились господарі та коло дванадцяти чоловік гостей. В правому боці круглого приміщення лежало нове „європейське“ ліжко господаря. Вся долівка юрти встелена килимами; біля круглої суцільної „стіни“ житла лежали кольорові ватяні ковдри, а на них — сніжнобілі покривки, багато, по числу гостей. Юрта дуже барвиста; пережигали кольори: червоний, синій, жовтий. Кризь горішний отвір конусу юрти — тундек, в помешкання заглядало згори голубе перце чистого степового неба.

Тим часом наш Мухтар любовно розповідав про зручність переносності цього тисячолітнього житла багатьох азіатських народів. В кочовищах, в переїздах на літні пасовиська — кайляю всю, навіть велику, юрту можна нав'ючити на одного верблюда; хату казахів на одному верблюді можна перевезти сотні і тисячі кілометрів. Юрта — символ степової волі, символ мандрівництва... Одночасно вона може міцно триматися свого місця на землі; укріплену особливими стропами забитого в центрі стовпа, юрту не може зірвати з місця

найсильніший пісковий буран, цей ураган пустелі. Під час в ній майже так само затишно, як у міцному камінному до- Отже, не все те, що здається цілковитим пережитком ста- вини для міста, являється ним для степу та гір... Мух- нає старовину, любить звичаї свого народу, він шанує- почувається — кращі традиції вікового народного побуту.

Одягнутий в барвистий халат поверх звичайного міськ- одягу, Джамбул сидів на килимі, простеленому на земл- долівці, по-казахському склавши ноги. Він мовчазно, а- пильною увагою дивився, як входили і сідали в юрті го- іноді на мить спинявся поглядом на чиємусь обличчі. О- нього сині, — 95 довгих років життя не залиш- в погляді чудесного діда ні найменшої печаті старості; і я в- лясся в погляд акина не раз, і у моїх словах немає п- більшення.

Ліворуч від господаря юрти сиділа на килимі всіма ш- ванг високоталановита жінка-акин Айманкуль, мати видат- казахського поета Абділди Тажібаєва. Здавалось, їй не біл- сорока п'яти років; у неї чорні очі і смагляве, незвич- ясне і спокійне лице. Леонід звернув мою увагу на зо- „скульптурну“ позу, красиву, ненарочиту, в якій сиділа л- казашка, обнявши руками одно коліно. Оливковий колі- шовкової, дуже довгої сукні підкреслював „скульптурні- постаті. Вираз її строгих і сумовитих, ясних очей був - красний; раніш я зустрічав народну поетесу Айманкуль в - зидії письменницького з'їзду. По другий бік господаря сид- молодша віком жінка, з відкритим і світлим лицем казах- зодягнена в жовту сукню і сірий жакет. Це була Єрмаган- това — державний діяч, заступник голови Верховної Ради - захстана. Казахські поети і сусідки господаря юрти зверта- до Джамбула, звучи коротким ім'ям Джаке. Таким шан- вим, ласкавим ім'ям зве свого співця казахський народ. (В з- танні одно до одного ближчих знайомих в Казахстані вза- вживають тільки імення особи, без прізвища чи по батько- же було обличчя Шашубая на портрети наших старих

Непосередній і щирий у поведінці, поет виявляв до св- сусідок стриману дружню приязнь зо всілякими ознак- уваги, по-східньому високостильно і разом просто жарту- В юрті стало трохи жарко; він скинув халат, хтось узяв з рук поета і поклав на ліжко поруч. Йому дбайливо за- понували влаштуватися в крузі гостей зручніше. Джаке було трохи посунутися вбік, ближче до молодшої сусі- Кладучи лікоть на подушку недалеко від колін молоді ж- щини, Джаке кивнув головою в бік Айманкуль і голосно - мовив якусь співучу фразу. Наші товариші-казахи дру- засміялись, і Мухтар переклав цю фразу для нас:

„Я наближаюсь до одної і віддаляюсь від другої...“

Я записав цю фразу у прозовому переказі Мухтара, в оригіналі це був миттю зімпровізований, римований дво-

я з сумом спостеріг, що ніхто з наших товаришів-казахів не записав і не зберіг в дослівному записі цієї дуже маленької, цінної перлинки, що з вуст Джамбула несподівано впала перед гостей. Багачі не дорожать своїми скарбами!.. А при- тний господар юрти попросив Айманкуль пересісти ближче о нього.

Дружина Таіра Жарокова — скромна жінка, дівчина з виду — ереливала й мішала ополоником біле молочне питво у вели- ому тазу. Тихо й неквапливо вона розливала його в казах- кі кесе — місцева назва азійської пали, — які подавали го- ям. Джамбул частував нас простим і почесним питвом своїх атьків — казахським кумисом.

Тихо і майже врочисто випили гості по першій великій кесе цього гострого й запашного, як повітря гірських верхо- ин, чудового білого напою, завдяки якому — як свідчать ка- хські товариші — дід Джаке продовжує дорогоцінні роки ого життя та залишається міцним і бадьорим і в дев'яносто ать літ. Майже всі з нас охоче випили й по другій великій кесе, кумис Джамбула справді був дуже смачний. Пили повільно, овчки вслухаючись в голос акина і голос домбри.

В час свіданку народний акин Нурпеіс Байзалін проспівав юрті врочисту пісню, вітаючи господаря-поета і його дім. оли Нурпеіс скінчив, товариші висловили йому похвалу умними вигуками захоплення... Після нього в центрі юрти домброю в руках сів акин Шашубай.

III

Я слідував за незвичайно живим і виразним лицем Ша- убая в час гри на домбрі і веселих пісень-приповісток, — і сом мені спало на думку: чи не древній український бар дивом якимсь завтав із мороку сторіч в очю юрту очува себе серед привітних казахів, як у себе дома?.. Так було обличчя Шашубая на портрети наших старих барів чи запоріжців. Мені пригадалися сьогоднішні — в ма- кані, по дорозі до аула — оповідання Мухтара про поведінку амбула в колі дідів-казахів. З людьми старими поет лю- ить поговорити, пожартувати. Співбесідника - Джамбула діди- ахахи люблять особливою, повною сердечною любов'ю, ікій почувається ще й пошана до людини найстаршої серед віком. Пошана до старших, шанування мудрості людської, иходить з чесно і чуйно прожитим довгим людським ом — один із непорушних вікових звичаїв казахського тру- ого народу. І в поводженні Джамбула з трохи молодшими нього дідами почувається отака законна, добродушна і оста зверхність, яка сприймається, як щось само по собі озуміле і загальноприйняте: серед них він найстарший. У перерві з'їзду виладково я бачив характерну сцену. З зали

вийшов сивобородий, високий дід-казах і в коридорі побачив Джембула, якого одразу пізнав, — певно по великому портрету на сцені, орденах на грудях. Дід шанобливо схилив голову, приклав руку до серця і так пішов назустріч Джембулу. У глибокій пошані він поцілував йому руку і сказав, що з свого колгоспу на письменницький з'їзд з найкращим шанобливим привітанням — побачити славного акина та вклонитися йому імені колгоспників свого рідного аула. Акин Джембул відповів дідові урочисто і привітно.

В юрті Джембула Шашубай виступив зі своїм особливим привітанням. Навіть для тих, хто не знав казахської мови, зрозуміло було, що він чимось дорікав господареві — хоча дуже шанобливих та стриманих висловах. Шашубай сердито на Джаке, що той буцім то не запросив його до себе в юрту, як і всіх гостей.

Джембул повільно пив кумис, уважно слухав співці, посміхався; коли ж дорікання Шашубаєві його зачіпали, мовчки підносив руку долонею вгору — просив слова і висловлював у пісню акина свою репліку-відповідь: що, мовляв, Шашубай, як молодший від нього, міг приходити в юрту до його Джембула без особливого запрошення... Шашубай вів далі, кажучи до Джембула:

Ти — чоловік дуже знаменитий,
Ти — чоловік славний і сильний.
Тебе поважають у Москві.
Чом ти в Москві не замовив слова Сталіну
Про твого старого товариша Шашубаєва?..

Найдивовижніше для нас було те, що весь цей діалог між двома акинами відбувався у формі римованих строф, імпровізованих монологів-пісень. Художні їх досягнення — влучність порівнянь, гостроту висловів — казахські товариші оцінюють дуже високо.

Джембул повільно пив кумис, зрідка поглядаючи на гостей. Іноді робив голосні жартівливі зауваження, що викликали в юрті веселий сміх. Часом він виявляв увагу до своїх док — Айманкуль та Ермагамбетової, але більше жінки бавалися про діда Джаке. Нам хотілося, щоб після виступу Шашубаєва проспівав пісню сам господар юрти. Але про Джембула співати — не прийнято; він співає, коли сам виявляє бажання... До речі, поет Марко Тарловський згадав, що саме тому в цій самій юрті наш славний земляк Павло Тихонюк одержав телеграфне повідомлення від виборців Канівщини, які виставили його кандидатуру в депутати Верховної Ради УРСР. Я розповів казахським товаришам про це, що Павло Григорович відповів своїм виборцям прекрасними віршами, в яких тепло згадував гостинну юрту Джембула.

Я попросив мою сусідку тов. Ермагамбетову переказати ці слова Джембулу (він не розмовляє російською) та передати йому вітання від його колишніх гостей — поетів Тичини та Бажана...

— Джаке! — звернулася до акина тов. Ермагамбетова, переказуючи йому мої слова. Джембул уважно слухав, кивав головою, пильно вдивлявся в моє лице. На мить схилив голову, задивився в простелений килим. По невеличкій паузі, без слів, він заговорив ритмічними фразами, вимовляючи їх швидко і різко. Під кінець імпровізації акина всі голосно засміялись... На моє вітання Джембул відповів віршом, що прозовому переказі Мухтара Ауєзова звучить так:

Я був на Кавказі, але моє серце — рідне Україні,
Все лине до неї.
В тобі я пізнаю сина України.
Ми всі — діти одної великої матері — батьківщини.
Я старший серед вас...

— А скінчив Джембул, — каже Мухтар, — свої вітальні вірші жартівливим рядком:

Хай нагородить вас, молодих, така світла радість, як очі моєї сусідки!

IV

Ми пішли поглянути на молодий сад поета. Він починався зразу ж за тином внутрішнього боку двора, недалеко від юрти. Праворуч від саду ще лежали купи лампачу, уламки цегли, обвалилися стіни убогої землянки, в якій великий поет прожив багато десяти років свого трудового життя. Це було коштоне зимове житло акина. Маленький яблуневий сад Джембул посадив сам кілька літ тому на суміжній з домом ділянці землі. На доброму льосовому ґрунті сад гарно прийнявся, молоденькі яблуні уже досягли середнього людського зросту. Господар з явним задоволенням ходив з нами поміж деревцями, на яких висіли досить рясні плоди, з батьківською увагою поглядав на молоденькі яблуні чудовий наш садівник, кращий садівник радянського Гулістана поезії.

На південь від саду Джембула стоять, здається зовсім близько, величаві зелено-сірі схили Ала-Тау і висока гора Май-Тюбе — Маслянична Верховина. Гори Ала-Тау приносять Тихуняну прохолоду аулову та юрті поета; зразу ж після походу в долину відчувається свіже дихання гір... В саду ходив поет Таір Жароков. До нього в сім'ї Джембула ставляться, як до близького родича, молодого широго друга. Великий талантний казахський поет — Таір добровільно взяв на себе повні обов'язки, так би мовити, літературного секретаря славет-

ного творця усної пісні — Джамбула. Протягом багатьох років він записав і таким чином зберіг для нашого всесоюзного читача багато дорогих скарбів — чудових його пісень та поезій.

Жолдас Таір розповідав нам, що в місяці найбільшої спеки Джамбул щоліта виїздить на джайляу. Живе там в юрті, схилах гори Май-Тюбе; чисте гірське повітря, свіжість раків та вечорів, здорове, корисне питво — кумис, який джайляу готують дуже добре, та ще краса гірських полонин, приносять бадьорість тілу і благодатний спокій серцю, які любить вічною любов'ю ці гори і голубе небо над ними. То в душу поета, що несе в своєму серці ціле сторіччя, сходять години мудрого спокою, далекого сягання думки в минулі години глибокого відчуття сучасності, — Джамбул частіше розмовляє з домброю, шукаючи в ній та в глибині свого внутрішнього серця нові пісні — голоси радості, сили, безсмертя.

Джамбул безсмертний, бо ціле сторіччя прожив з піснею, бо співав тільки правду і не вмів вихвалити недостойне пісню. Він сторіччя своєю піснею з'єднав з майбутніми віками — співає Леніна і Сталіна, славить дружбу народів-переможців.

Так подумав я у молодому яблуневому саду поета, дивлячись, як скромно і майже покірно — на просьбу фоторепортера — стає великий Джамбул поруч маленької яблуні свого саду. Маленьке деревце мабуть переживе людину, що його посадила... Але в майбутньому цей сад співатимуть поезії багатьох народів саме тому, що його посадив Джамбул. І цей скромний сад разом із своїм садівником переживе багато поколінь.

V

І все в цьому краї було цікаве, дороге і миле мені. Маленький сад, тихий аул, юрта у дворі, голубе казахське небо над нею, зелений схил гори Май-Тюбе, свіжий подих ялівцю, який ми почували в аулі Джамбула, оці відрогі і навіть сама незначна пісня — назва: Ала-Тау!

Яка глибока єдність життя і творчості Джамбула! Він давно і далеко звідси, на своїй Україні любив пісні великих казахів, ми звикли до назв гір і річок, до тих імен, що співують його рядки — як вишукані образи. Але, виходить, тут, аж нічогісінько від книжної, нарочитої поетики: всі діаманти його рядків — це саме дихання природи і речей, що його оточують, це — жива мова поезії його чудесного життя. Він співає Ала-Тау, бо ці гори живуть у його серці — скоріше сто років! Він славить яблуневі сади Республіки, бо Казахстан — країна яблунь. Він говорить мовою всього близького звичного, — і саме тому зором своєї думки він сягає далеко далеко за гори та степи рідного Казахстану.

В „європейському“ костюмі і східній тюбетейці він скромно стоїть коло своєї маленької яблуні перед настирливими фотопла-

татами. Я хочу запам'ятати назавжди його чудесне лице і ясні, дуже сині очі... Перед нами живий, уже легендарний, великий поет-мудрець Сходу, що втілює в собі вікову мудрість свого многострадального, героїчного народу і що співає нині у щасті свого народу найкращі сподіванки людства.

VI

В саду поета ми познайомилися з його синами. У дев'яносто п'ятилітнього батька чотири вже літні сини: Тезекбай, Ізтелев, Алгатай, Аккуле, всі жонаті, — та дві заміжні доньки: Акбала, двадцяти п'яти літ, і тридцятисемилітня Кунтай. Акіна оточує цілий великий рід — сини, чотири невістки, багато онуків. Син Ізтелев по професії шофер, його брати — колгоспники. Мати синів, дружина Джамбула, померла 1921 року.

Поет прийняв на себе батьківські турботи і виховав свого небожа Сатиша, який семи років утратив батька — старшого брата Джамбула. Сатиш прожив у свого дядька сорок років. Зараз він працює колгоспним конюхом. Ми розмовляли з двома молодшими синами акіна; у них засмагли здорові обличчя казахських селян, вони трохи розуміють російську мову і слабо розмовляють нею.

Сини господаря і казахські поети знов запросили нас до юрти.

На килимі, що заміняв тут стіл, з'явилось у юрті вино та величезні тарілки беш-бармаку. Нам подали виделки, але деякі з гостей-казахів по старому звичаю обходилися без них. Баранина плавала в лою, м'яка і надзвичайно смачна. Сцена мимоволі нагадала східні рядки Кіплінга:

Опустили ми руки, як мудреці,
В коричневий лій з молодої віви.
І той, хто не їв із того котла,
Не зміг добра відрізнити од зла.

До Джаке підсіла літня жінка — певно одна з чотирьох невісток, — схилилася над великою тарілкою і з масних кісток ножом зрізувала шматки м'яса, дрібно кришила руками і підсовувала господареві юрти. Беш-бармак — баранина, зварена з рисом, — чудова казахська страва. За старим звичаєм, зварили чорну баранячу голову подали тим гостям, що сиділи на почесному місці в юрті, — першому вона дісталась Леоніду Соболеву. Він одрізав вухо барана і, як велить звичай, перше вухо подав господареві, а друге — Єрмагамбетовій, себто — представниці другого покоління. Потім голова барана перешла до Олексі Десняка і т. д.

Тостів було багато. На килимі лежали цигарки, в юрті можна було курити. Синюватий дим здіймався в конус з на-

мету, в одкритий тундек. Я кури́в і зрі́дка милува́вся гарни́м спо́кійним ли́цем ка́зашки — сусі́дки Джа́ке, що си́діла пра́во на ву́роч. Ка́зашка взя́ла ци́гарку; прику́ривши, вона́ подя́кува́ла гарно́ю росі́йською мо́вою. По́тім ласка́во зро́била на́м з О́деса́ ко́сою послугу́, пере́казавши Джа́мбу́лові ка́захсько́ю мо́вою на́ше запро́шення при́їхати на́ Украї́ну... Джа́мбу́л, слуха́ючи пере́клад на́ших слі́в, підві́в голо́ву і спи́нився до́вгим, ува́жним по́глядом на́ ли́цях тих, від ко́го по́ходило запро́шення. Відпо́вів на́ запро́шення і́мпрові́зовани́м ві́ршем, декла́мував його́ по́вільно й го́лосно, поверну́вшись ли́цем до́ всьогó ко́са́го госте́й:

Єсть води широкі,
Які у брід я не перейду,
Єсть спека в краях далеких,
Якої я не знесу;
Можуть зустрітись перепони,
Які я не переборю,—
Старість заважає мені!

Тихим смутком повіяло на мить від щирих, одвертих слів сивого поета, що в дев'яносто п'ять літ молодими піснями зберігає молодість свого серця. (Я записав його слова у віршому переказі жолдаса Мухтара).

Соболев і Жароков розповіли мені, що цього року в весні Джа́мбу́л сам скла́в маршру́т майбу́тньої сво́єї подоро́ж в який му́сили обов'язко́во вві́йти мі́ста: Ки́їв, Астраха́н, Ле́нінград, Каза́нь... З приво́ду цьогó „ма́ленько́го“ Джа́мбу́лівсько́го проє́кту подоро́жі мо́лоді його́ друзі́ поти́хенько́ жарту́вали, але́ одва́жний авто́р маршру́ту і до́сі уперто́ сто́ює сво́й проє́кт, умо́вляє при́ятелі́в дозволити́ йому́ та́ку подоро́ж, запевня́ючи, що́ вона́ не бу́де для́ нього́ важко́ю. На ста́рості лі́т Джа́мбу́л хо́че побачити́ зблизька́ ті мо́лоді, веселі́ і пре́красні кра́ї, які́ він та́к раді́сно і мо́лодо спі́вав. І́ яке́ ж це́ гірке́ почуття́: „Ста́рість зава́жає мені!..“

VII

Після відповіди Джа́мбу́ла — І́са Байза́ков проспі́вав, пра́вляючи на́ домбрі́, і́мпрові́зацію про́ поеті́в шестиде́сятичотирьох наро́дів. Напру́жено вслу́хаючись в ритм та чергува́ння ритм у́ його́ ві́рші, я́ прийшо́в до́ висно́вку, що́ твір І́си ма́є форму́ спо́лучених те́мою ба́гатьох роба́йя — чо́тирьохрядко́вих стро́ф з римува́нням першо́го, друго́го та чо́твертого́ рядкі́в. У ві́рші звуча́ли послі́довно́ і́мена: Пу́шкіна, Ше́вченка, Аба́я, Ру́ставелі́, Го́рького, Ха́йяма, Ні́замі́, а за́кінчив сво́ю

пі́сню І́са хвало́ю поеті́в-господа́реві нашо́ї ю́рти і сла́вою на́ честь —

Одні́ї люди́ни, що́ зібра́ла
всі́х поеті́в і всі́ наро́ди до́купи
і́ що́ сьо́годні,— в на́ших се́рцях
і́ думах,— си́дять оту́т се́ред нас.

В ю́рті бу́ло зати́шно, весело́ і шумно́. Леоні́д Собо́лев за́питав у́ Байза́кова: — І́са, чи́ може́те ви і́мпрові́зувати́ та́к са́мо ле́гко на́ за́дану те́му?

— Бу́дьте ласка́ві, за́давайте́ те́му, яку́ хо́чете! — відпо́вів І́са. Я́ за́дав а́кину Байза́кову те́му: за́співати́ і́мпрові́зацію про́ дівчи́ну-ка́зашку, — усі́ шумно́ пого́дили́ся, що́ це́ перша́ те́ма, яку́ гості́ про́поную́ть мо́лодому́ а́кину. І́са хви́лину на́строю́вав домбру́, по́тім го́лосно і́ різко́, як за́вжди при́страсно́ поча́в:

Я му́шу спі́вати про́ чо́рноо́ких,
На́йкра́щих у́ сві́ті на́ших дівча́т...
В о́чах нашо́ї дівчи́ни —
Ти́хий ми́сячний про́мінь.
В о́чах нашо́ї дівчи́ни —
Відблиск сні́гів гі́рських ве́рховин.
Голуби́зна ду́мок нашо́ї дівчи́ни
Схо́жа на́ голуби́й одсві́т гі́рських о́зер Каза́хстана.
Наша́ дівчи́на пре́красна,
Немо́в ка́захська́ пі́сня про́ Ку́ляш,
Що́ ду́шевний її́ сві́т
Осві́ща відблиск про́зороводи́х рі́к.
Парно́косі́ хви́лясті́ рі́ки
Прикра́шають ста́н нашо́ї ка́роо́кої дівчи́ни...

Та́к спі́вав про́ дівчи́ну-ка́зашку І́са (пода́ю пі́сню у́ сти́сному пере́казі). До́речі́, сло́ва ка́рі о́чі — у́ ка́захі́в ма́ють тро́хи і́нше значе́ння, ніж у́ нас. „Ка́ра“ ка́захсько́ю мо́вою о́значає́ — чо́рний; на́ше сло́во — ка́рий по́ходить від схи́дних мо́в, але́ у́ нас набу́ло воно́ тро́хи і́ншого́ відті́нку.

Да́лі а́кин І́са і́мпрові́зува́в ду́же ба́гато, з ве́ликим за́па́лом. По́ки то́вариші́ дума́ли над те́мами, він про́спі́вав пі́сню на́ власну́ те́му — з та́ким за́гальни́м змі́стом:

Я учени́к ве́ликого́ Джа́мбу́ла, господа́ря цьогó до́му.
Я вчу́ся спі́вати́ та́к, як спі́ває́ Джа́мбу́л.
Я — і́мпрові́затор, творе́ць усних пі́сень, і́ мені́ сумно́,
Що́ мо́ї пі́сні і́ го́лос мо́єї домб́ри —
Все́ замовка́є по́тім, зника́є, як ві́тер.
Мені́ шко́да, що́ пі́сні мо́ї гинуть, забу́ваю́ться.
Я зверта́юся до́ то́вари́ша Собо́лева:
Чи́ не́ можна́ все́ це́ яка́сь за́писати́,—
Що́б на́ші пі́сні не́ за́гину́ли!

Потім Леонід Соболев пропонував Байзакову для імпрозації тему: „Що співає юнак у Парижі майбутнього“. Іса на домбрі та імпровізує зі справжнім натхненням:

Світ майбутнього я уявляю собі — як яблуко
На долоні мудрості нашої партії, партії Леніна — Сталіна;
І не земля уже буде нашим кордоном, а зорі —
Юпітер і Марс, до яких долетить Кокінакі;
Червоні зорі на крилах наших літаків сятимуть
Людам — як зорі всесвіту!

Це тільки стислий переказ змісту пісні. Соболев по йому ще нову тему — про одну із західних держав, і співе відповів:

— Морок ночі нависа над землею рідного нам народу.
Коли тьма розвіється — печалі його зникнуть
І сонце висунуть сльози на очах людей.
В їх руках світозарно будуть полум'яні знамена Леніна — Сталіна,
І люди заспівають свій краший гімн — Леніну — Сталіну!

Наші казахські товариші стали просити, щоб імпровізувати або вже написані вірші, прочитали гості. Так у юрті Джамбула відбувся своєрідний інтернаціональний поетичний турнір; читали вірші — башкір Юсуф Гареев, киргиз Єлебаєв, росіяни Тарловський і Соболев, та українець — автор цих рядків. Тільки Соболев прочитав складену тут таки, записану в блокноті „імпровізацію“ — вірш у прозі; я читав „Гобелен“. Наш імпровізований літературний вечір в юрті Джамбула ілюстрацією того, що на Заході мистецтво імпровізації втрачено, а на Сході воно квітне й зростає.

Господар-поет вслухався в нашу бесіду-декламацию уважно; під кінець виступів він — стомився і ліг спочити. І всі пішли оглянути його новий будинок.

Одноповерховий камінний дім Джамбула — просторий, багато кімнат; його збудували цього року за півтора місяці. Двері та вікна ще свіжо пофарбовані. В одній з кімнат розмістилася бібліотека поета. Дві кімнати призначаються для гостей, вони одвідують поета часто.

У ванній кімнаті ми побачили миле і прекрасне створіння — маленьку дику сарну, спійману на схилах гори Май-Тюбе. По казахському вона зветься — елік. У схожій на молоде жінку тваринки тонкі, дуже граційні ноги та дивовижно гарні чорні і променисті очі; їх ні на мить не залишає вираз тривоги, боязкої, майже людської печалі... Я зрозумів, чому порівняння очей дівчини з очима гірської газелі так часто трапляється у східних поетів.

Після обіду та дружньої бесіди в юрті — гості сідали в машини, від'їжджали до Алма-Ати. Мухтар запропонував

сажити нашу машину — Десняку, Соболеву, Тарловському і мені залишитися ще трохи в юрті. Люб'язна перекладачка нашої розмови з Джамбулом — тов. Єрмагамбетова поспішала до Алми-Ати; сідаючи в машину, дружно простягла руку. Почувалося, що в нас усіх залишиться надовго хороша згадка про цю, повну справжньої дружби, подорож на батьківщину найстаршого і найславнішого казаха...

VIII

Аул Джамбула огортало тихе і тепле степове надвечір'я. Сонце багряніло, застигаючи на обрії велетенським кругом. Покрівлі аула залиті густим червоним відблиском. Зеленаві схили Май-Тюбе ставали жовтогарячими. Я довго милувався заходом сонця. Перед ганком будинку стояв і чекав, доки сонце повільно і торжественно потоне в глибокі піски далекої, рівної як море пустині.

Чимось таким, чого не можна навіть назвати словами, знову цей край і цей вечір нагадали мені тихі літні вечори кохання серцю мого рідного краю. Оця лампачева біла хата — через вулицю, навпроти будинку Джамбула — під очеретяною покрівлею... Чи не земляки мої живуть у ній? (В Алма-Аті і в Казахстані взагалі живе багато українців — колишніх переселенців). І сонце сідає в піски — велике, лагідне, немов сховавшись на Полтавщині або в херсонських степах... Тільки сховалося сонце, зразу потемніли пологі схили Май-Тюбе. Згадалися задушевні рядки Шевченка: „Сонце сідає, гори чорніють...“ А степ ще прекрасніший, коли у нього сусідами — високі гори! В пісках казахів — і простір і височини!

В юрті нас було небагато. Наливали чай у піали. Через Мухтара я розповідаю Джаке, що перекладав колись його пісні, перекладав з російської, а тепер — сподіваюсь добути підрядкові переклади у Бажана (редактора майбутнього українського однотомника Джамбула). Акин дивиться мені в очі пильно і привітно.

Я висловив Мухтару та Байзакову свій жаль від спостереження, що багато імпровізацій, цікавих думок, висловів акина Джамбула та й інших видатних акинів зовсім не записується. Не занесені на папір, вони гинуть назавжди. Іса Байзаков сказав: — Це наша біда. Як вигадати найточніший засіб запису усної творчості, несподіваних імпровізацій?... От на Шевченківському пленумі в Києві, виступаючи на інтернаціональному вечорі поетів і на могилі поета, я співав вірші про вашого великого Тараса. Я складав їх у час виконання, бо ті славні місця дали мені натхнення. Записати мої пісні ні в Києві, ні в Каневі ніхто не міг, — все це загинуло. Повторити — згадати свої імпровізації я не можу. Мені було до сліз обідно, що мої пісні про Шевченка загинули.

Я чув пісні Іси у Києві; він співав справді натхненно.

— Ізза неможливості записати розмов та оповідань Джама була — то більша шкода, що його висловлювання втілені чудесну форму сердечної простоти і завжди сповнені глибиною думки, — каже Мухтар. — У Джаке бувають хвилини особливого самозаглиблення... Раз якось у надвечір'я він довго сидів на вулиці за ворітьми, дивився як заходило сонце. Потім повернувся задумливий, у якійсь стриманій і глибокій печалі сказав:

— Все на світі має свій схід і захід. От і моє життя в темряві, як оце вечірнє сонце — і в житті приходить захід, я стою перед ніччю.

Ми пили в юрті чай. Господареві було приємно, що у нього стільки гостей в домі — він поглядав на нас привітно, часом ласкава усмішка зринала в очах. Стомився і задрімав, сидючи в ліжку. Потім схилився на подушку, заснув... Ми припинили розмову.

IX

Ми їхали до Алма-Ати, коли над степом зішли зорі. Велике і променисте зорі над Казахстаном. Вийшли з машини; хотілось пройти пішки м'якою і запашною степовою дорогою. Вітер доносив гіркий і свіжий, приємний запах полини. Я зірвав над шляхом високі стебла зеленувато-чорної цупкої рослини. То були дикі коноплі — стебла матірки. Запах земляни. Конопель такий любий.

Ми згадували краї, де кожному довелося побувати в житті. Ми говорили про те, яка неосяжна, яка різноманітна прекрасна наша батьківщина! Я був на Поділлі і в Криму, на південному Уралі і на Кавказі, в Самарканді, Старій Бухарі, Басмалі і Сталінабаді, у Ферганській долині і оце — в гірському степовому Казахстані, — і скрізь нові дороги сповняли великою радістю моє серце та народжували безмірну жаду побачити нові краї... Наше лагідне, прекрасне Поділля називають „Подільською Швейцарією“, а місто Ісфари у Ферганській Долині — „Середнє-Азійською Венецією“, але всі ці порівняння вигадані умами марними і лінивими. Немає на землі двох рік, похожих одна на одну так, як лице людини на її відображення в дзеркалі; із тисячі тисяч немає схожих і двох країв, — наше Поділля і наша Ісфара мають такі риси своєї особистості, неповторної у природі краси, яких ніколи не має ні Швейцарія, ні Венеція. Мені здається, що немає на землі двох зірок схожих цілком, що не було за всі тисячоліття на землі двох однакових ранків на ній. Світ такий великий і такий різноманітно чудовий. Особливо наш радянський світ — земля, на яку люди дивляться ясними і сповненими надії очима.

Ми йшли повільно; тиша ночі голубить слух. Небо над степом здавалось високою, велетенською юртою з темними синього нижнього шовку, урочисто прикрашеного золототканними зорями. Так вільно і радісно дихалося в цій неосяжній казахській юрті!

Олекса Десняк говорив: — Мене весь час не залишає дивне почуття: мов іду я в рідному степу, що там десь у долині ми ввійдемо в наше тихе українське село... Він пригадав славетні вірші нашого прекрасного поета:

Глибинним будучи і пружним,
Чужим і чужим рідних бродів,
Я володію аркоджуним
Перевисанням до народів.

— Чомусь сьогодні оце я особливо відчув глибину цих рядків. Мабуть тому, що вони так відповідають моему настрою, і тому, що вони справді чудові.

Чуття єдиної родини!.. Це воістину радісне і прекрасне почуття. І тут, у голубій юрті любого казахського неба, і там, за ріками та морями, на далекій нашій, вічно дорогій серцю Україні — скрізь одна і єдина, багата на радість і пісні наша прекрасна батьківщина.

26 червня.

Ждучи черги та переглядаючи газети на столику в перукарні, я натрапив на старий номер бюлетеня Верховної Ради Казахстану. Я забрав бюлетень собі на пам'ять ізза постанови (та підпису під нею), яку я виписую тут повнотою:

„Про увічнення пам'яті українського народного поета Тараса Григоровича Шевченка.

В цілях увічнення пам'яті українського народного поета Тараса Григоровича Шевченка, в зв'язку з 125-річним ювілеєм з дня його народження, перейменувати на ім'я Тараса Шевченка:

а) місто Форт-Олександрівськ — центр Мангістауського району в Гур'євській області, де перебував Тарас Шевченко у заслання, Ауздицьку аулраду та рибальський колгосп „Кзилузен“, Мангістауського району, Лагерну вулицю в місті Алма-Ата;

б) привласнити ім'я Тараса Шевченка Баугинській казахській неповній середній школі, Мангістауського району, середній школі № 61 та національній художній галереї в місті Алма-Ата;

в) перейменувати на ім'я Тараса острів Кос-Арал в Аральському морі та привласнити ім'я Тараса казахській середній школі в місті Аральську.

Заступник голови Президії Верховної Ради Казахської РСР Ш. Єрмагамбетова.

Секретар Президії Верховної Ради Казахської РСР А. Таджібаєв.
М. Алма-Ата, Дім Уряду. 5 березня 1939 року“.

I

Топились надра, кипіли льоди,
Славлячи ім'я Амангельди,
Славлячи смілих сарбазів його,
Вірних словам наказів його.
В ньому втілилася наша судьба,
Протест розкованого раба.
Свистіли кулі, скиглив снаряд,
Та не клонила його боротьба,—
Бився він сорок тижнів підряд.
Ворог намучився добре з ним,

Боявся, як лев, чекав біди
І запевняв, що стрибком одним
Досягав місяця Амангельди.
Ворог вигадував, просто брехав:
Батир не місяця в боях шукав—
Ясного сонця в боях досяг:
Знайшовши волі жаданий шлях,
Ленінсько-Сталінські світлі трагедії
Сприймає пристрасно Амангельди.

Такими словами згадали в „Листі співочого Казахста-
до великого майстра слова Й. В. Сталіна“ казахські рад-
ські поети смілого батиря свого народу — Амангельди Іма-
нова, бо слава Амангельди у серці казахського народу
вмируша.

В столиці Радянського Казахстану — місті Алма-Ата є
роша вулиця Амангельди. Ми гостювали в Казахстані упер-
для нас звучало по-новому багато слів та імен казахськ-
і в кожному новому слові було багато милозвучності та змісту.
Нам подобалась не тільки сама зелена і чудова вулиця,
котрій ми ходили і їздили часто, але й назва її, мов корот-
музична фраза, голубила наш слух.

Як кожна вулиця, названа іменем народного героя, вулиця
Амангельди Іманова шумом дня і задумливою тишою веч-
будить живий відгук в серці та уяві допитливих подорож-
В її імені малесенька частка від того, хто жив із людьми
любив людей і боровся за них — і своїм іменем вона го-
рить багато...

II

Амангельди народився 1873 року в колишньому Тур-
ському повіті, Кайдаульській волості, аул номер три. Рід-
якого він походив, належав до людей чесних, непокірних
свободолюбних. Іман — дід Амангельди — був славним бор-
казахського народу проти руського царизму. Він загинув
бою воїном повстанських загонів одязного казахського
тажка Кенесари Касимова. Діти-казахи говорять, що висо-
сопку поблизу річки Ілі, недалеко від Туркестансько-Сиб-
ської залізниці, свого часу казахський трудовий народ наз-
сопкою Іман-Тау, так побудувавши для пам'яті людей най-
щий і вічний пам'ятник борцеві за свою свободу.

Після поразки Кенесари Касимова царські урядовці
слідували родичів Імана. Син його Удербай — батько Аман-
гельди — помандрував із сім'єю з Тургайщини на Кара-Тав

потім у Туркестан, а ще згодом у теперішню Кзил-Ордин-
ську область. Царські війська захопили Ак-Мечеть (Кзил-
Орда тепер) і розгромили стоянку родичів Імана, що кочува-
ли в цьому районі — спалили їх кібітки, захопили худобу.

Тоді батько Амангельди переселився на Байконур. Втра-
тивши худобу, Удербай Іманов зовсім зубожів і годував сім'ю
тільки рибальством та полюванням. Коли Амангельди було
сім літ, помер батько, а в тринадцять він зостався без матері.
Щоб прохарчувати родину, яка залишилась без батьків, хло-
пець іде в пастухи у своєму аулі. Юнаком п'ятнадцяти літ
він служить наймитом у баїв сусідніх аулів.

Слава батьків, заборонена і гнана — цвіте у рідних степах,
мов дикі польові квіти. Наймит-пастух Амангельди знайшов
і пізнав її ще змалку. Отже в літа ранньої юності Амангель-
ди мріє стати таким, як був його дід Іман. Родичі та знайомі
розповідали хлопцеві про діда, пісні та легенди говорили про
інших народних героїв — і палка уява хлопчика сама домальо-
увала образ батиря Імана. Амангельди з молодих літ зве се-
бе не Удербайєвим, а Імановим.

Ще є живі свідки та друзі життя й боротьби Аман-
гельди. Кажуть, що замолоду він любив пісні, танці, змаган-
ня, — мав життєрадісну і непокірну вдачу; сам гарно співав
і добре грав на кобзі. З господарями — баями (казахськими
багатіями) не уживався, за ціле життя так і не назився спо-
кійно зносити сваволі і несправедливості.

До двадцяти своїх літ він мав уже довгу низку сутичок
баями, у котрих наймитував. Потім покинув працювати
в них назавжди. З старшим братом Утепбергенем кілька ро-
ків працює в кузні, потім шукає зовсім вільне заняття — стає
професійним мисливцем. За кілька літ він здобуває славу
кращого джигіта і стрільця на всьому Тургайському степу.

І нещасливе кохання зустрів замолоду непокірний Аман-
гельди... Та нещасливим воно було не через те, що його не
любила кохана дівчина. Чорноока Зуліха Джаксаликова мріяла
про славного вершника і меткого стрільця так палко, як і він
про неї. На горі вона сподобалась судді — старому Баймагам-
бету Бектибаєву. Довго боролись Амангельди і Зуліха проти
вступів багатого Бектибаєва. Але ж сплатити великий ка-
чим за дівчину убогий Амангельди не міг. І славного джигіта
красуню дівчину переміг старий багатій — Зуліху батьки
продали Бектибаєву. Ще одна рана, яку завдали прокляті
старі родові закони серцеві Амангельди.

Перша російська революція розбудила казахський народ;
в Казахстані підіймався національно-визвольний рух. Аман-
гельди стає у перші ряди казахського убогого селянства, що
починало боротьбу проти вікового насилля. Схожа на про-
стий випадок його перша сутичка з прислужниками самодер-
жавства зовсім не випадкова.

27 травня 1908 року Амангельди ішов у місто на базар побачив, що коло казенного города солдат місцевої караульної команди люто бив казахів. Ця сцена глибоко обурила Іманова. Він швидко скликав своїх земляків, що були на базарі з ними прибіг до лісного складу купця Шишкова. Тут казахи набрали кілків та дубців і з таким озброєнням вирушили до казенного господарства, розгромили помешкання караульної команди, до неприємності били солдатів караульної команди, убили вчителя руської туземної школи Колдирева, активно виступив проти них, не підкорилися загонові солдатів та поліцейських, що прийшли на втихомирення з військовим начальником на чолі.

За цей стихійний бунт поліція заарештувала сорок його учасників. В числі їх був засуджений до тюремного ув'язнення Амангельди Іманов. Тюрма тільки збільшила енергію непокорі і зневаги його до катів казахського трудящого народу. Ув'язненим казахам Амангельди в тюрмі говорив:

— Наш народ мучать не тільки царські прислужники, а й наші, казахські баї, волосні управителі та бії (судді). Бію не можна вірити, бо судить він завжди на користь багатіїв. Він багача він одержує великий хабар, а що йому дасть бідняк? Через те немає правди на світі.

Після виходу з тюрми російсько-тургайська влада і казахське байство переслідують і цькують „неспокійного“ і небезпечного Амангельди. Його сутички з ними — це уперта, нерівна боротьба одинака-протестанта проти огидного і жорстокого суспільного ладу. Вся енергія і революційна сила його знаходить розквіт у казахському повстанні 1916 року.

Влітку 1916 року царський уряд видав указ про набір на тилові роботи в час війни. Цей указ в резиденції тургайського губернатора — Оренбурзі одержали 28 червня. У липні царська адміністрація проводить наради волосних управителів, аульних старшин укупі з представниками казахської верхівки аулів — так званими „почесними аксакалами“ (сивобородими). На цих нарадах адміністрація вимагала швидкого складання списків осіб, що підлягають наборові, і розробляла заходи придушення руху народних мас. Волосні управителі та аксакали обіцяли допомогти виконати царський указ. Так збиралася зробити заможня верхівка казахських аулів.

В аулах творились жахливі речі. Волосні управителі з аксакалами потиху складали посімейні списки, готуючи набір. Хабарі та здирство в час складання списків набрали неймовірних розмірів. За хабар звільняли від набору „по хворобі“

зовсім здорових байських синків, і зовсім хворих бідняків визнавали придатними до мобілізації; дорослі сини багатіїв записувались неповнолітніми. По офіційному дозволу уряду баї замість себе та своїх родичів мали право посилати на тилові роботи своїх наймитів, або боржників своїх із бідноти.

Казахські трудящі маси зустріли царський указ — як нове велике лихо. Вони збиралися відповісти на нього інакше, ніж баї. Уже в середині липня повітовий начальник Тургайщини доносив по начальству:

— Височайше повеління про заклик киргиз на тилові роботи викликало у всьому населенні повіту велике заворушення... Майже по всіх волостях списки були одібрані у волосних управителів і самі управителі поставлені під охорону.

— Киргизи кидають все, тікають у степ, влаштовують сходки; ті, що лишилися, всі готові до втечі, міські майстерові, робітники сховалися... Стан дуже серйозний, — писав киргизський повітовий начальник.

Щоб хоч на деякий час затримати бідноту від активного виступу, байство та буржуазні націоналісти розповсюджували серед народу всякі оманливі обіцянки та посиляли до Петрограда і до Тургайського губернатора ходоків просити пільг для народу. Одна з таких делегацій оббивала пороги у горезвісного Распутіна.

На посиленні прохань та делегацій наживалися ті самі „доброзичливці“ казахського народу — баї та націоналістичні чиновники. За складання прохань з населення збиралися неймовірні гроші: в Каргамінській волості було зібрано сорок тисяч карбованців, в одній із волостей — по десять карбованців з кожної кібітки. Буржуазні націоналісти і їх газета „Казах“ агітували в аулах за урядові закони.

Обдурити трудящий люд вони не могли. В аулах серед населення все частіш можна було почути: — У нас одняли землі на півночі, знищили наш добробут важкими податками, тепер однімають душу. Не віддамо жодної людини на фронт, або ж усі поляжемо кістками у степу.

24 липня п'ятдесят казахів оточили будинок Московського волосного управління (Перовського повіту) та убили волосного управителя і писаря. 28-го біднота Домбровської волості напала на поліцейського наглядача Гладуна. Загін у дві тисячі чоловік Бістюбінської волості, озброєний піками, киями та сокирами, напав на загін поліцаїв і переслідував його тридцять верстов. Для придушення заворушень Тургайський губернатор вислав в область спеціальну військову частину під начальством помічника тургайського повітового начальника Ткаченка.

Амангельди Іманов їздив по аулах Тургайської області, виступав на сходках проти волосних управителів та баїв, агітував не підкорятися царському указу. Трудящі посиляли його на наради аксакалів, як надійного захисника своїх інтересів. На всіляких нарадах у Тургаї захисників інтересів бідноти очолював Іманов. На одній із таких нарад, де казахські націоналісти виступали за те, щоб послати людей на тилів роботи, Амангельди їм відповів:

— Не торгуйте народною кров'ю! Ні одної людини не дамо цареві на убій. Будемо чинити опір мобілізації до останньої змоги, а якщо цар спробує взяти нас силою, зберемо по аулах зброю, осідлаємо коней та будемо воювати.

Казахський народ зрозумів, що націоналісти оманливими сподіванками та петиціями хотіли його обдурити, народ узявся до зброї. Ще в липні Амангельди створив повстанський загін на Тургайщині. На початку серпня одкочували сюди та приєдналися до нього трудящі п'яти аулів Аманкульської волості Кустанайського повіту. На початку вересня Амангельди Іманов проводить низку вдалих сутичок з Ткаченком, змусивши його відступити до Тургая... До Амангельди поспішають приєднатися повстанські загони Тургайського та Іргізького повітів, до нього прибувають повстанці із усього центрального Казахстану.

Загін повстанців Джездинської та Джана-Джездинської волостей виріс до 600 чоловік. На урочищі Джезде повстанці готувалися до боротьби. Вони збудували кузню, лаштували холодну зброю; загін зібрав у трудящих зброю, яка тільки була: берданки, старі гнотові рушниці, мисливські рушниці. 12 вересня повстанці зустрілися з карним загonom пристава Хомулло, під командою якого було 300 солдат. Бій тривав шість годин. Карний загін стріляв у повстанців з рушниць і кулеметів, кілька разів починав атаку, але всі атаки повстанці відбили. На чолі повстанців у бою ішов карсакпайський робітник Мамбетбай. В останню атаку він кинувся в бій, гукнувши до товаришів: „Помремо, але не здамось!“ В цю мить він був убитий. Трохи пізніше цей загін повстанців був розбитий; частина його приєдналась до Амангельди.

В цьому ж місяці організувався великий повстанський загін у Кзил-Джарській волості Іргізького повіту, який зібрав 900 бійців. Про нього розповідає сам організатор загону Тайшим Урусов: — Наш загін розташувався на урочищі Джузак, ми мали біля 200 кібіток. Для джигітів ми забрали у байа Баймурзина та Байзакових 500 коней. Харчами постачало населення.

Повстанець Уразов зібрав по аулах ковалів. Для них виділили кібітки-кузні. Ковалі кували найзи та айбалти, ремон-

тували рушниці і холодну зброю... Загін налагодив зв'язок з Тургаєм, з Амангельди.

У жовтні 1916 року в загін Амангельди влились повстанці кількох волостей Казалінського повіту. В Тургайському та Іргізькому повітах вже було біля двадцяти повстанських загонів; деякі з них мали по дві-три тисячі бійців.

„Призначені для впливу на киргиз в Тургаї та Іргізі козаці сотні, як показав досвід цих днів, без кулеметів та гармат нічого зробити не можуть, зогляду на величезну кількість озброєних киргиз, що зібралися великими групами в трьох-чотирьох пунктах в кожному повіті...“ Так писав у столицю тургайський губернатор.

Повстанські загони складалися з трудящих окремих волостей. Повстанці інших волостей вливалися в них групами чи поодинокі. Ядро загону складали наймити, біднота та робітники-казахи. Коней для повстанців конфісковували у баїв... Амангельди Іманов встановлював регулярний зв'язок поміж загонами, накреслював спільний план дій, підтримував бойовий дух повстанців.

Повстанці зірвали царську мобілізацію казахів на тилів роботи. На Тургайщині уряд намічав узяти по набору 50 тисяч чоловік; на 20 грудня по всій області вдалось мобілізувати тільки біля 10 тисяч чоловік. Із Тургайського та Іргізького повітів було мобілізовано тільки 89 чоловік.

На початку жовтня Амангельди Іманов підводить до Тургая і поштового тракту поміж Тургаєм та Іргізом більшу половину повстанських загонів області. Повстанці намагаються перш за все розбити і знищити карні загони, що діють в області, та затримати просування до Тургаю нових військових частин. 18 жовтня повстанці атакували за 70 кілометрів від Іргіза карний загін і змусили його тікати в Іргіз. 20 жовтня вони напали на особливу козацю сотню помічника повітового начальника Ткаченка та забили 6 солдат з його сотні. Повстанці руйнують всі похові і телеграфні станції від Іргіза до Тургая, а в другій половині жовтня роблять спробу зруйнувати залізницю від станції Челкар до станції Джурун.

VI

Коротко переказуючи події останніх місяців 1916 року, треба згадати, що на двадцяті числа жовтня Амангельди підводить повстанців до Тургаю і починає облогу міста. Облога тривала 27 днів, аж до часу, коли 17 листопада на підмогу гарнізонів міста прийшла рота солдат, 8 казахів со-
тень з 4 гарматами та 5 кулеметами.

Амангельди підвів до Тургая біля 15 тисяч повстанців. Царський уряд для придушення повстання створює великий

карний загін генерала Лаврентьєва в складі 10 рот піхоти та одинадцяти сотень і ескадронів кінноти з 14 гарматами і 6 кулеметами.

Повстанці нищать продовольчі склади гарнізону, спалюють стогни сіна, ночами часто палає степ навколо Тургаю. Щоб взяти місто до прибуття генерала Лаврентьєва, вранці 6 листопада повстанці штурмують Тургай. Амангельди з загонним, яким особисто командував, прорвався в місто, розгромив низку урядових установ. Інші загони не зуміли пробитися в місто; Амангельди мусів вивести свій загін з нього.

23 листопада адміністрація виселяє мирних жителів-киргизів у степ. 20 градусів морозу, злий сибірський вітер, а вночі з малими големи дітьми і самі обірвані, голодні.

Повстанців починали тіснити численні карні загони, що прибували в область. В самому таборі повстанців на кінець листопада не було вже єдності. Амангельди одводить свій загін на сотню кілометрів від Тургаю у степ. Він наказує спалити всі зимовки поблизу Тургаю, щоб позбавити царське військо місцевої продовольчої бази. Мешканці зимівель приєднуються до повстанців.

Основні сили повстанців розташовуються в районі Батпак-Кари; командуючим всіма силами вони обирають Амангельді Іманова. Штаб повстанців міститься в Батпак-Кари. Тут у аулах було організовано кілька майстерень для виробу холодної зброї. В одній кузні працювало 17 ковалів. Працювали вдень і вночі. Час був гарячий. Людей у загонах було багато, зброї мало. Ковалі робили шаблі, найзи, ремонтували рушницю. Кузня давала на добу 10—15 шабель, біля 10 найзів, 35 пік.

Карні загони підходили все ближче, вони численніші, краще озброєні. Перед повстанським штабом стояли важкі завдання. Треба було розмістити своїх бійців у землянках, в юртах, що хоч трохи захищали від злих зимових морозів Тургайському степу; треба було підготувати їх і витримувати натиск карних загонів. Листопад та грудень 1916 року і січень 17-го року минають у безконечних сутичках повстанців з царськими військами. Сили та засоби озброєння були занадто нерівні; повстанці не могли прийняти однієї того вирішального бою і перейшли до партизанських дій, нападаючи на окремі загони супротивника.

У звідомленні головному штабові генерал Сандецький писав: „Рух киргизів відзначається планопогодженістю. Не зважаючи на вогонь, нападають сміло, виявляють фанатизм, убитих та поранених підхоплюють... Смілі, настирливі атакують киргизів доходили до такого зухвальства, що, не зважаючи на артилерійський та кулеметний вогонь, вони підходили до ступаючих частин на віддалі 100 кроків, а окремі вершини майже врізувались в ряди солдат“.

В січні 1917 року Амангельди розпочинає новий наступ на Тургай. Та почати облогу міста повстанцям не довелося. У лютому почався прискорений наступ карної експедиції генерала Лаврентьєва та Батпак-Кару. Бої між повстанцями та карними загонами відбулися: 18 лютого — в Карабугинській волості, бій тривав цілий день; 21 лютого — на урочищі Кумкешу повстанці були обстріляні жорстоким артилерійським вогнем і, згубивши в бою 400 чоловік, відступили до Батпак-Кари.

24 лютого 1917 року казахи-повстанці зустріли карний загін біля Батпак-Кари на зарані зайнятих і підготованих позиціях. Бій тривав до вечора. Карний загін зайняв Батпак-Кари... Амангельді Іманов з частиною повстанців одійшов у степ. Його переслідував карний загін.

Цей загін несподівано припинив розшуки Амангельди і повернувся в Тургай: прийшло повідомлення про лютневу революцію.

VII

Вість про повалення кривавої монархії Романових — в таборі Амангельди зустріли з великою радістю. Тургайські казахи-повстанці по праву вважали, що і їх власні жертви, кров братів допомогла звалити ненависну трудящим владу монархії, що по-звірячому господарювала в колоніях руського царизму. Перші успіхи лютневої революції породили серед трудящих казахів багато сподіванок, в яких незабаром доведеться гірко розчаруватися.

Тимчасовий уряд віддав Туркестанський край на господарювання буржуазно-націоналістичних своїх посібників — меншовиків, есерів, алаш-ординців; він залишив на місці весь царський державний апарат, залишився навіть старий начальник Туркестанського краю генерал-губернатор Куропаткин, відомий кат народних мас Середньої Азії. В Тургайську область своїм комісаром Тимчасовий уряд призначив колишнього прислужника царизму та байства — алаш-ординця Алі-Букейханова. В житті гнобленого народу нічого не змінилося. Під час придушення повстання 1916 року в Західній Азії були загнані сотні тисяч казахських та киргизьких трудящих Семиріччя. Тепер їх не пускали на батьківщину, як і раніш; за найменших спроб повернутися, їх розстрілювали на кордоні спеціальні загорожувальні загони. Поста-Тимчасового уряду і його Туркестанського комітету тисячі казахських та киргизьких селян зганялись зі своїх старих споконвічних земель і виселялись до пустельних районів. З дозволу уряду, куркулі та баї „повертали збитки від повстання“ — забирали в аульної бідноті останню худобу, останній шматок хліба. За Тимчасового уряду, як і за царату,

не припинялось захоплення казахських земель, витискування казахів у гори та пустині.

Місцеві буржуазні націоналісти — алаш-ординці у перші місяці лютневої революції всіма силами домагалися, щоб Амангельди негайно склав зброю та розпустив свої загони. На початку вони мали деякий вплив; частина повстанців розійшлася по аулах. Сам Амангельди не піддається на умовляння алаш-ординців, він зберіг частину своїх загонів. Алім Букейханов вжив всіх заходів до того, щоб покарати учасників повстання і їх ватажка — Амангельди Іманова; він просить у міністерства внутрішніх справ дозволу на арешт Амангельди та ще другого ватажка повстанських загонів — Абдігафара. 30 травня вони самі приїхали в Оренбург. Букейханов телеграфував у міністерство: „Сподіваюсь затримати без арешту, якщо слідча влада Тургайського повіту не зобов'язана бити належної постанови про арешт“.

Букейханов намовляє Амангельди припинити боротьбу, одночасно радить адміністрації Тургайщини розпочати провадження карної справи і заарештувати Амангельди... Іманов пішов на хитрощі Букейханова. З Оренбурга він повернувся в свій аул на Тургайщині і жив там до Жовтневої революції. Як найкращий представник трудящого казахського народу, що пройшов з ним і на чолі його героїчне повстання 1916 року — Амангельди в дні Великого Жовтня одним з перших стає в лави бійців за перемогу радянської влади в Казахстані.

VIII

Вість про перемогу петроградських робітників швидко облетіла Казахстан... 10 листопада 1917 року в Ташкенті перемогла влада Рад. В ці ж дні до робітничих рад перейшла влада в Чимкенті, Аулие-Ата (тепер місто Джамбул), Казахському, Туркестані.

Та не скрізь у Казахстані перемогла радянська влада в перші дні Жовтня. Напередодні і в перші дні великої революції — на терені Казахстана створюється низка областей „урядів“ та контрреволюційний „національний уряд“ — Алаш-орда. Козачий отаман Дутов створює в Оренбурзі, так звану „Військовий уряд“. Тут же, під крилом у білого отамана, казахські буржуазні націоналісти створюють контрреволюційний „уряд“ — Алаш-орда з Аліханом Букейхановим на чолі. Ці „уряди“ починають осатаніло переслідування більшовиків та по-радянському настроєних робітників і селян. Але широкі завістки контрреволюціонерів не могли ізолювати народ Казахстану від пролетарської революції, від впливу на маси трудящих партії більшовиків, від побідного єднання трудящих всіх національностей, що його ніс народам великий Жовтень.

IX

Ім'я Амангельди навіки невмируще в казахському народі. Це — великий і символічний шлях життя казахського народу і боротьби за народ. Амангельди — селянський бунтар проти національного і колоніального гніту, проти російської-глитайської неволі; він організатор повстанських загонів і вождь повстання проти царизму; він — передовий представник аульної бідноти в боротьбі проти Тимчасового уряду і проти контрреволюційних прислужників байства — націоналістів алаш-ординців; Амангельди Іманов — комуніст, військовий комісар, безстрашний борець з інтервентами, Колчаком та контрреволюційною Алаш-ордою в роки громадянської війни. Він віддає своє життя за перемогу Жовтня, за перемогу свого народу над ворогами.

Від селянського бунтаря і партизана — до бійця-комуніста, до військового комісара червоних частин, — це великий, повільний і славетний шлях. Це — закономірний і єдино правильний шлях народного героя у шуканні великої правди життя. Народний герой Амангельди знайшов її, прийшовши до партії Леніна — Сталіна, як знайшов цю велику правду увесь казахський народ.

Російський народ родив для Жовтневих боїв сина свого — Василя Чапаєва; український народ — Миколу Щорса. Казахський народ славить свого кращого сина — Амангельди Іманова, а в славі народних героїв розквітає безсмертна слава навіки вільних народів-переможців. І всі народи нашої батьківщини співають імена героїв — Чапаєва, Щорса та Амангельди, — тих, що кров'ю своєю, пролитом у боях, зміцнили братерську дружбу своїх народів.

АЛМАЛИК

27 червня.

Мене хвилює тихе і сонячне надвечір'я в Алмалику, багряножовте надвечір'я, що спускається на гори Ала-Тау. Сонце тут заходить, як у нас на Україні: велике огненне коло спокійно та величаво втопає в широкому мареві жовтої зівнини, немов у морі. Так улітку заходить сонце в одеському політавському степу. Красу Казахстана творить степ... але не й гори! Пісні акинів віками славлять степовий простір гірську височину.

В надвечір'я — хороше в нашому Алмалику. В саду — діти. Тут їх багато, — казахи люблять дітей. І скрізь — на всіх стансах п'яти тисяч кілометрів, в столиці Казахстана і в Алмалику — вони загорілі, хороші. Їх імена, незвичні для мене, звучать по-новому гарно. Булат, Аскар, десятирічна, з вузьким порізом очей і чистим та ніжним, мов цвіт лілеї, лицем пре-

красна дівчинка Каріма. Ніжки, рученята хлопчиків — жовто-бронзові.

Ось проходить з немовлям на руках з нашого будинка своєї дачі смаглява казашка Марія. Марії не більше двадцяти шости років, а в неї чотири сини: Акіжан, Марат, Ернест, Булат. Найстаршому з них років дев'ять, найменший — немовля... Мій улюбленець — маленький Булат. У нього личко кругле, біле-біле, як цвіт груші, а на ньому дві дуже жовті агатові крапельки — очі. Над білим лобиком волосся чорне, смоляне. Булат простягає до мене лілейні ручатки, потім ніяк не хоче іти від мене на руки до старенької няні. Няня — руська бабуса в казахській сім'ї, за довге життя звикла до руських імен і звичаїв, — вона говорить мені так і потаємно: — Та вони видумали: Булат, Булатик! — а я за його потихеньку по-своєму: Володя, Володінка... Він дуже славний, добрий і ніжний хлопчик.

В тихе алмаликське надвечір'я з дітьми та їх матерями йду гуляти по берегу Алма-атинки. Ми бродимо над крутою течією шаленої річки. Обабіч течії одинокі дерева, трави і високі білі квіти; щоразу зустрічаємо на шляху величезні округлі камені, скинуті на узгір'я страшним потоком двадцяти першого року. Онде їх розпилюють на кам'яні дошки та шматки фують долотами каменярів, — ці камені йдуть на „бордюри“ (точний вислів каменяря) для брукованих шляхів у місто. Діти хочуть нарвати великих білих квітів на довгих стеблах, але матері їм забороняють: у Лідочки й Каріми ще й дощик на руках аж до ліктів видно великі темнокоричневі плями попеченої шкіри, — недавно вони в горах пожалили собі руки білими отруйними квітами.

Ми часто спинаємось над шумною течією Алма-атинки довго дивимось, як стрибає по камінню несамоविта гірська вода. З настанням вечора гай все більше сповняється шумом потоків. Покриті ялиновими гаями гірські схили та сірі гірські шпилі Ала-Тау стоять збоку темною стіною — і зовсім близько і дуже далеко водночас. Вони звелися високо в темне небо. Час від часу я беру на руки веселу й балакучу трьохрічну Світлану, що розмовляє з милою і дуже комічною інтонацією дорослих, як зовсім розумна і серйозна трьохрічна людина. Коли їй забороняє щось мати, вона трохи посперечається, а потім погоджується і зосереджено серйозно говорить: — Ну, ладно!

Ми сідаємо над річкою на великих двох каменях, що високо здіймаються над трав'яною, — на більшому мамі й діти, на меншому й нижчому — я. Розмістились так, наче промовляли в „аудиторії“, тільки „аудиторія“ тут сидить на кафедрах і підвищенні. Всі повернулись обличчям до велетенського обличчя грового сонячного круга, що має потонути в рівнині, одне сонця на лиць — чудесний: в чорних і синіх очах блискавок

червоні іскорки, а смаглява шкіра облич здається мідно-червоною... Каріма стає на високому камені і декламує вірші про іспанського хлопчика. Тут я почув хорошу казку, яку й навожу тут, як зразок народної творчості цього роду на Сході.

КАЗКА

Жив на світі один бідний чоловік. Звали його Абдула. Одного разу позичив він у бая 100 карбованців.

„Тільки дивись, — каже бай, — якщо в строк гроші не віддаси, тоді я в тебе фунт м'яса із твого тіла виріжу“.

Згодився Абдула, а коли прийшов строк, грошей у нього не знайшлося. „Ну, — сказав бай, — ходімо до мулли судитися“. Пішли. Дорогою бачать вони, що якийсь чоловік біжить за конякою і не може її догнати. Абдула думає: „Допоможу я йому спіймати коняку — може він за мене слово в мулли скаже“. Взяв камінь, кинув на коняку, та попав їй прямо в око, і коняка осліпла. „Ти мені коняку скалічив, — каже хазяїн коняки, — ходімо до мулли судитися“.

Ідуть вони вже втретє і бачать, що осел попав у болото і хазяїн ніяк витягти його не може. „Допоможу я йому, може він за мене буде“, думає Абдула. Схопив він осла за хвіст і... витяг хвіст. „Ти мені осла зіпсував, — каже хазяїн, — ходімо до мулли судитися“.

Ідуть вони вчотирьох. Бачить Абдула, що діло його кепське і вирішив тікати.

Ідуть вони повз якісь ворота. Абдул забіг туди і так грюкнув хвірткою, що якась жінка, що стояла там, злякалась і в неї став викидень. Муж її спіймав Абдулу та й каже: „Ти мені жінку й дитину зіпсував: ходімо до мулли судитися“.

Дійшли вони всі п'ятеро до дому мулли. Абдула був поперед усіх. Він зирнув у вікно, а мулла з якоюсь жінкою цілується. Тоді Абдула голосно, щоб чув мулла, каже до позивачів: „Зачекайте: святий мулла служить молебень“.

Мулла почув, провів жінку на другий ганок і каже собі: „От розумний чоловік! Якщо він навіть десять чоловік убив — я його виправдаю“. І промовив: „Заходьте, діти мої“.

Вони ввійшли і він запитав: „Котрий з вас бачив, як я молебень служив?“ — „Я“, відповів Абдула.

„А вам що?“ звернувся мулла до інших.

Спочатку розповів бай в чім справа. Мулла сказав:

„Це правильно! Відріж у нього фунт м'яса, але щоб було рівно фунт, а якщо на один золотник більше або менше відріжеш, тоді він у тебе м'яса відріже“. — „Я не можу так точно“, мовив бай. — „Не можеш, тоді плати йому сто карбованців“.

Потім хазяїн коня став розповідати. Мулла сказав: „Це правильно. Вийміть у коня друге око і нехай він насипле золотом це око, але ти мусиш сказати йому точно, скільки треба золота.“ — „Та я не можу так точно...“ — „Не можеш, тоді плати йому сто карбованців“.

Потім став розповідати муж. Мулла сказав: „Це правильно. Нехай він візьме твою жінку і живе з нею. А коли вона стане вагітна — тоді він оддасть її тобі.“ — „Не треба, не хочу!“ закричав чоловік. — „А не треба — так плати йому сто карбованців“.

„А ти що хочеш?“ звернувся він до хазяїна осла. Але той утік, кажучи: „Я йду шукати свідків, що у мого осла ніколи не було хвоста“...

Казка, яку розповіла одна з мам, сподобалась усім: дорослим — через те, що хороша, а малим — що не все зрозуміли. Потім Н., а з нею й діти почали просити, щоб я прочитав вірші. Я читав „Гобелен“, а з високого каменя навпроти маленька Світланка пильно дивилася мені в рот...

Ой, навчіть мене вишивки, мамо,	Щоб у ширій роботі Наталіній
І навчіть мене, матінко, так —	Стали пісню заполич, шовк.
Щоб з мережки живими словами	Щоб я вишила Леніна й Сталіна
Говорили волошки і мак.	З українських квіток...

Півнеба на заході заграло високими стовпами багряного полум'я. Сонце втопало в долину, чорніли гори. Маленька Світлана роздумливо сказала: — Дядя, ви холосий... — І то була найсердечніша і наймиліша похвала поетові.

28 червня.

Радіокомітет Казахстану влаштував інтернаціональну літературну радіопередачу. Читали перед мікрофоном свої твори — татарською мовою Шамав, башкірською Гареев, киргизською Єлебаєв, українською Десняк і я. Десняк прочитав розділ з нового роману „Революція продовжується“, я — вірш „Здрастуй, Казахстан“ і „Гобелен“. Перед початком виступу казашка — співробітниця радіокомітету нам сказала:

— Ми одержуємо багато листів від українців, що живуть у нас в Казахстані, в яких вони просять нас влаштовувати радіопересилання українською мовою. Але ми не маємо змоги задовольняти ці прохання. От сьогодні вже ви почитаете нашим українцям їх рідною мовою!

Нам невідомі були наші слухачі. Але самі співробітники радіокомітету вслухалися в нашу — з Десняком — мову з величезним зацікавленням.

ОЗЕРО ЮСИК

1

Отам, де шуми ялинові,
Де неба синь цвіте в воді —
Чи ж ми зустрінемося знову
Отак щасливо, як тоді?..

Ідеш у горах чи в долині —
Людей хова часу імла.
Благословенна будь, хвилино,
Що нам супутницю дала!

Та в серці буде вік дзвеніти
Веселий спів загірних рік.
Сьогодні ми найближчі в світі,
А там — розлучені навек.

Без голосу твого, без тебе,
Без досвіту твоїх очей —
Живу красу „земного неба“
Я не збагнув би, Хадіче!

29 червня.

Цей день пройшов, немов гірська казка. Озеро у горах я побачив уперше в житті... З Пролетарської 3, від будинку тільки письменників Казахстану ми виїхали опівдні. Автомобілі проходили в зеленаво-жовтій долині; праворуч від нас на обрії височіла могутня грядка Ала-Тау. Тут ми скрізь розлучні з цими горами і їх співочою назвою. Був сонячний день; рівнину заливала рівна, сліпуча спека.

Ми проїхали селище і повернули праворуч на ґрунтовий, кам'янистий шлях, що підходив до гір. Дорога пролягала в гірській ущелині. З кожною хвилиною схили гір обіруч дороги висили, — ущелина ставала вужчою та глибшою. Праворуч стояли різькі прямовисні, темносірі скелі, по другий бік — трохи вилогіше схили, зеленаві полонини, гаї.

Для автомобілів починався важкий і незручний шлях. Вони здіймалися на високі скелясті горби, то круто спускалися з них. Вузька дорога трохи розчищена для підвід, колію вистеляло велике каміння. Тут зразу відчувалися особливості машин. Клава повела свій старенький „газ“ перша, швидко і безперечно; посадка машини висока, шоферу байдуже до каміння та тісних скелястих місць на шляху. За нею досить легко проходила „М-1“; але наш довгий і важкий „ЗІС“ все більшим трудом перемагав круті повороти на шляху, низькими крилами черкав об каміння.

Нарешті, ми зійшли на такий тісний та вибоїстий шлях, де машина, навіть зовсім стививши хід, кожен хвилину немов стукала об каміння. Не доїхавши кілометрів з п'ятьох місць, де кінчається кінна путь і починається піша тропа, ми зупинили машину, залишили з нею шофера і пішли пішки. Торішів з двох перших машин до самого початку пішої гірської тропи ми ніде на дорозі не зустрічали.

Ми спустились до блакитно-білого живого пасма — річки в ущелині. Вода з шумом котилася по камінню. Ставши на

великі прибережні камені, ми освіжили лица, з пригорщ пилися криштално чистої, льодяної води. Глибока ущелина, що простяглася з півдня на північ, була по вінця налита лотим промінням, — сонце підвелось в zenit. Під таким сонцем іти в горах дуже важко, та не годилося звертати уваги на спеку, куряву дороги і втому серед тієї величі і краси, що нас оточувала. Часом ми спинались в холодку гіллям невеликих гаїв, що росли над річкою — відпочити, спокійно помилуватися гірськими схилами, хвилястою течією річки. Співробітниця казахського відділу Академії наук, уроженка Казані, що зрослася з казахською природою і культурою — татарка Хадіче зносила спеку дороги, не виказуючи втоми. Її черевики були явно призначені для рівних асфальтових тротуарів, а не для кам'янистого шляху в горах, — але йшла вона енергійно й весело. Нас усіх чарувала місцевість по дорозі до озера.

Коло підосви гори, звідки починалася піша тропа, ми побачили дві перші машини; товаришів і навіть шоферів машин не було, — всі вирушили підійматись до озера. Нас — змушених страждати через свою гарну і комфортабельну (на рівнині!) машину — вони не зачекали.

Труднощі п'ятикілометрового шляху до підосви гори будилися забавкою у порівнянні з тим, що нас зустріло на трьох чотирьох кілометрах крутого підйому по схилу гори. Сонце пекло безжалісно. Тропа досить широка, але нерівна; жорсткий і м'який, сипкий мов попіл ґрунт, вислизав спід ніг. На особливих крутих місцях я простягав руку, щоб допомогти Хадіче, вона весело одмовлялася від помічі, але сходити на гору було їй зовсім не весело. Часом просила зупинитися, сідала на землю, приклавши руку до грудей; це були ті хвилини, про які люди говорять: серце хотіло вискочити з грудей...

Мій супутник Олекса, що в спеку дороги з Москви до Алма-Ати жалівся на хворе серце, тепер героїчно, хоч майже з останніх сил, вибрався далеко вперед, ішов насамоті. Важко всіх доводилося Леонідові. З гори нам видно було внизу тропи до половини голого велетня; спираючись на свій білий посох, він повільно брав приступом уступ за уступом. Мої наші сорочки прилипали до спин, — він скинув сорочку. Потім, що заливав нам очі, ми не встигали витирати. Слід признатися, що на цій ділянці дороги наші подорожники вже значно менше милувалися красою навколишніх гір.

Тільки в одній лощині ми раптом зупинились і, майже зовсім забувши про спеку та втому, як зачаровані довго дивились на маленьке гірське озеречко. Воно мало форму правильного квадрата, не більше ста метрів від одного берега до протилежного, а дивовижно прекрасний колір його води не знаходив собі порівняння, бо ні найясніше степове небо, ні найніжніша барва моря не можуть так тішити і голубити

людський зір, як його вода. Мені здається, що вода квадратового гірського озеречка — темнозелена, але з таким відтінком, який не має точного визначення в нашій мові. Чорні очі Хадіче засвітилися, як зоряна ніч, і вона сказала захоплено: — Заради того тільки, щоб побачити оце озеречко — варто було підійматися на цю гору!

Легкий тон води відтіняли, чітко окреслювали темнісірі, майже чорні гранітні скелі, що закували його з трьох боків, та ще ясноглубе небо над ними. Темнуваті поземні смуги на скелях на метр чи й вище від поверхні озера свідчили про те, що рівень води у ньому часто змінюється. Казахські товариші говорили нам, що квадратне озерце, як майже всі гірські озера, проточне. У серпні, коли найдуже тане сніг на верхівлях гір, вода в ньому високо підіймається і — ніде не переливаючись через круті береги — захованим під камінням руслом спадає вниз, а потім шумним широким потоком тече по круглому камінню тієї тропи, по якій ми оце щойно сходили на гору. Підземною річкою озерце з'єднане з більшим озером Іссик.

II

Після чудового озеречка гірська тропа стала наче не такою крутою і не такою важкою, ми йшли бадьоріше й швидше. Та легко зрозуміти радість, що охопила випадкових альпіністів, коли вони після останнього переходу побачили в низині лазуреву воду і — найважливіше, покищо! — побачили над озером будинок з терасою, буфетом і Сабіта коло столу, геть заставленого стаканами і пляшками. Всю найважчу дорогу в горах нас мучила спека і невимовна спрага. Ми сіли до столу Сабіта і пили без черги й розбору все, що міг нам дати буфет: чай, вино, компот, воду, знову вино. Хтось згадав відомі вірші:

Вода не утоляет жажды,
Я знаю: пил ее однажды...

За кілька хвилин була забута втома і всі подорожні пригоди. Леонід уже спускався з гори до човнів. Він сам поплив на маленькому човникові уздовж озера. Інші товариші взяли більші човни і поїхали групами.

Я дивився на Іссик з тераси будинку відпочинку алма-атинських робітників. Озеро невелике — з півтора вздовж і три чверті кілометра вшир. Проточне і дуже глибоке, до 80 метрів у найглибших місцях, воно являє собою вузьку на глибині і досить широку вгорі воронку — провалля серед гір, заповнене водою танучих «вічних» снігів. Казахські товариші-письменники говорять, що точніша назва цього озера — Ієсик; вона походить від назви однойменної річки у горах над озером, що являється джерелом для нього. Саме слово «Ієсик»

значить — „ворота“. Назва Іссик вживається по традиції; але це невелике озеро в 60 кілометрах від Алма-Ати не годиться по назві сплутувати з велетенським озером-морем Іссик-куль у Киргизії.

„Кінцеві морени древніх льодовиків зупинили течію гірських річок. І от з річки утворюється озеро. З кольором його не зрівняти ні аквамарин, ні бірюзу... Ялиновий ліс, озеро відкривається зза края морени. Тяньшанські ялини і скелі відбиті в дзеркалі озера. „Зачаровані картиною люди на березі. Озеро і човен на ньому“. (Ю. Платонов — „Ала-Тау“).

На воду озера Іссик можна дивитися годинами. Барва її подібна до барви озеречка, яке ми зустріли на шляху, тільки вода озера Іссик має трохи тьмяніший відтінок. Вона мінлива, як барва неба чи моря, але ж незрівняно ніжніша, яскравіша і лагідніша. Коли на озеро дивишся довго, то відчуваєш, як серце твоє сповнює спокій, ласка і тиха радість. Щось заспокоїливе і ласкаве є у самій барві води.

Протягом кількох годин, які ми провели над озером, воно раптово і різко змінювалося. На сонце найшла хмарина — і синява озера стала густішою, виглянуло сліпуче сонце — озеро проясніло, ніби радісно посміхнулось до неба. Воно лежало в горах великим і чистим земним дзеркалом гірських небес, шматком неба на землі; але краса небес, на диво, була блідішою від свого земного відображення...

Озеро високо підняте горами над рівнем моря; хмари часом плывуть нижче від нього. Серед ясного дня — в одну хвилину спустився в ущелині рідкий туман і в озеро зненацька посіявся дрібний дощ. Поверхня води заграла зовсім новою барвою, що знову за хвилину змінилася.

Обрамлення озера гідне його несласаної краси. З усіх боків воду замикали підніжжя високих гірських пірамід, круті схили яких були то кам'яністі і сірі, то зкриті струнками, не густими ялинами, що зачаровано зупинились на схилах, як химерні ряди війська велетнів. Далі схили переплітались, гори заходили одна за одну, в голубому небі височіли скелясті шпилі, — і жодна верховина не була схожа на іншу своїм кольором. Найбагатший і найвередливіший художник — природа, прикрашаючи гірське озеро не бажала повторень.

Там, де в озеро спадає з гір маленька річка, — над самою водою розрісся невеличкий гай. Сидячи на відкритій терасі, я довго милувався озером і думав про те, яким великим щастям було б прожити коло нього кілька місяців, працювати у тиші й самоті, — коли б не заважали такій можливості всілякі життєві турботи та обов'язки... Який чудовий, який чарівний край!

Над озером недавно побудовано невеликий будинок відпочинку для алма-атинських трудящих. Згодом тут буде не один світлий гірський санаторій і тисячі скромних трудівни-

ків питимуть з чистого джерела цієї краси, набуваючи здоров'я для тіла і ясної радості для серця. Повітря гірських вершин солодке і цілюще.

Ми поділили з моєю супутницею всі тяготи важкого підняття на гору, тож і втішалися спочинком укупі. Поверхня озера не має течії, човен посувається рівно і легко. Ми перепливали озеро впоодовж... В житті я дружив з людьми простими, позбавленими дріб'язкової любові до самих себе, з щирим серцем і не порожнім умом. Хадіче справляла вражіння людиною гарної; розмова її була змістовна, очі прекрасні.

Човен Леоніда стояв коло протилежного берега — де збігала в озеро річка; він бродив по коліна в воді. Він радив і нам скупати ноги до колін, — одразу зникає втома. В будинку відпочинку нам наказували в озері не купатися, лякали ревматизмом. Там, де в озеро спадає річка, вода справді льодова, але за кілька кроків зовсім не така холодна, як нам казали. На човні припливли Іса і Жакан. Ми залишили одяг у човнах і скупалися в зимній чудовій воді. Хадіче шукала в гаю квіти. Потім ми попливли до другого скелястого берега, і довго ще не розлучалися б з нашим човном, коли б з гір не спустилася хмара. Над озером знову посіялись дощові краплі.

Надходив час повороту — і не хотілось покидати цей милий лагідний край. За день тут була прожита хороша і незабутня частка життя.

III

Озеро Іссик — велетенське водоймище, з якого беруть початок ріки, що напувають казахські долини й сади. Таких менших озер в горах, поблизу від міста Алма-Ата, багато... Надійшов вечір. Гори дихали прохолодою; тією самою крутою тропою ми сходили вниз весело і легко. Цим же шляхом коні тягли за собою в глиб ущелини довгі стовбури зрубаних у горах ялин. Ми знов спинилися над квадратним озеречком: нам жалко було розлучатися з ним...

Пасажири нашої машини були здивовані, побачивши свій брунатний „ЗІС“ поруч перших двох машин, біля підшви гори. Без пасажирів наш автомобіль таки пройшов ті п'ять кілометрів в ущелині, які ми чимчикували без нього. Наші прощани, що ходили на прощу до матінки-природи, вирішили виїхати з ущелини зразу, завидна, щоб легше було автомобілям приходити гірший шлях; вечеряти надумали ми у першому на путі селищі або в степу.

Сонця вже не видно за схилами гір, хоч воно ще й не зайшло. Східна від нас гряда узвиш мінила барви гаїв та пологин під багряними промінням сонця, яке десь сідало за гори. Гігантські тіні від західних узвиш химерно помережили скелі протилежної гірської стіни. Оточення набирало тієї похмурої величної краси, що буває тільки у горах.

Смеркання в ущеллі наступило раптово. Ми не помітили, коли воно змінилося ніччю. Над горами виходив повний місяць... Позаду нас настирливо скигвила сірена Клавиніної машини, бо наша ішла дуже повільно, на місцях найбільш небезпечних для неї, ми вилазили з машини, залишаючи в ній тільки Хадіче. Вибравшись із ущелини, поїхали швидко... У настрої подорожан почувалась утома і радісне піднесення.

Прочани матінки-природи не зупинилися в аулі; вибрали собі на просторі шосе, зупинили машини, розвантажили ящики та пакунки і вечеряли в степу на сухій траві, край дороги. Це було справді чудесне місце для товариської вечери поетів. В білім промінні повного місяця, що спинився високо над Ала-Тау, я бачу хороші лиця друзів: Хадіче, Сабіта, Жакана. Іси,— що саме імпровізує з домброю, вихваляючи красу ночі казахської,— Леоніда, Марка, Олексі... Співали при місяці пісень, читали вірші. Степ був молочно-жовтим. Навколо стрекотали коники і цвіркуни. Солодко пахла ще тепла, суха трава.

Може не було нічого надзвичайного ні в тостах, ні в піснях наших — та була надзвичайною і визначною сама ніч, сама зустріч друзів — казахів, росіян, українців — вночі, у просторім казахському степу. Зустріч особлива, хвилююча.

ПРОЩАННЯ З КАЗАХСТАНОМ

I

2 липня.

Провідник вагона просунув голову в купе і сказав: „А, ви живі!..“ Було пів на дванадцятю за московським часом! Вчора увечері ми виїхали з Алма-Ати і тепер відсипалися за всі алма-атинські дні... Тількищо ми залишили позаду себе станцію і місто Джамбул, що раніш звалось Ауліе-Ата. Шкода, що не трапилось нагоди побувати у місті імені славетного поета. Розташовані недалеко від станції — його будівлі виднілись, немов суцільні квартали білих прекрасних палаців, прикрашених яскравозеленими, в сліпучому сонці, деревами... Коло міста Джамбула ми згадували аул поета, його привітну юрту, його чудові сині очі, його хвилюючі пісні. Звідси ми з Десняком надіслали в Алма-Ату нашим казахським друзям телеграму — подяку за гостинність, запрошення приїхати в Україну.

Вони провозжали нас дружньо і сердечно. Вчорашній день був гарячий, клопітний. Треба було забрати квитки, дістати в Казахському Держполітвидаві нову брошуру про Амангельди Іманова, побачитися з товаришами і т. д. На наше щастя, Клавина машина була закріплена за нами на весь день. Надвечір — не встигли ми, повернувшись із міста, встати в

„Алмалику“ з машини, як Леонід і Єсбатиоров посадили нас нову машину — їхати в гості до Єсбатиорова. Там ми зустріли Мухтара, інших товаришів — і ця зустріч була також цікава і потрібна.

Коли знов повернулися до „Алмалика“, ми застали тут наших друзів: у невеликій залі зібралося нове правління Спілки письменників Казахстану, щоб за товариським столом поговорити про свої справи і попрощатися з гостями. На цю зустріч завітали: секретар ЦК КП(б)К тов. Кулітов і секретар Комсомолу Казахстану тов. Мамбетов, юнак з енергійним, гарним лицем; тільки тут ми, з Десняком, довідались, що Мамбетов — учасник боїв на озері Хасан.

Проводи були ширі і майже врочисті; ми справді міцно дружилися з казахськими товаришами. Ми обіцяли їм, що знову — в Києві і Харкові розповімо усе, за що полюбили наш прекрасний сонячний Казахстан.

Нас провозжали Сабіт і Жакан; Сабіт виїхав з Олексією першою машиною. Я сів поруч старої приятельки наших казахських дорог, що знову з діловитим і строгим виразом личка вела свій галасливий, але витривалий „газик“ по найомних, любих дорогах. З тихим сумом згадав я інші, давні прогулянки, в іншому краю, на такій от машині і з подібним шофером. На щастя, життя не має цілком точних повторень... Я мною їхав наш добрий, сердечний друг Жакан. Трапилось непорозуміння: Олексію відвезли на станцію Алма-Ата друга, а заїхав на першу. Хвилин п'ятдесят довелося чекати поїзда — я широко зрадів, побачивши Олексію у вікні спального вагона... На дорозі шофер питав: — Як же ваше ім'я? Я хочу запам'ятати... — Від цього простого запитання було приємно. На вокзалі я жартома запитав: — А будете згадувати в дорозі назад до гаража? — Коли потиснули руки у вагоні, в Жакана, здається мені, з'явилися на очах сльози. У нього хороше серце. Далеко на пероні Жакан зупинився і повернувся до поїзда. Залинувся — шофер. Піднята рука...

* * *

Навколо безконечна блискучожовта рівнина; сліпуча, чудесна спека. Вдалині верховини гірського хребта. Але тут вони сіріші, одноманітніші, ніж коло „Алмалика“, над чудотворним містом Алма-Ата, над нашим чарівним десятиденним шляхом.

Отам, де шуми ялинові,
Де неба синь цвіте в воді —
Чи ми зустрінемося знову,
Чи будем знову молоді?

Чи доведеться знов зустріти
Гірські шоломи, гомін рік?
Сьогодні ми найближчі в світі,
А там — розлучені навк...

Ми прощаємось з любим Казахстаном. Перший день дорogi; Ала-Тау ще супроводять нас, але з кожною годиною гряда їх нижчає і незабаром десь розтане в тумані, зовсім відстане від поїзда. Я сижу коло вікна і в думці промовляю випадкові рядки, які склалися сумовито чи жартома — ну хітут розбере...

Незабаром Ала-Тау
За тумани утече.
Я у серця запитаю:
Чом ти тужиш гаряче?

— За туманами залилось
Все, чим серце милувалось,
Тихий світ моїх очей
Чорноока Хадіче.

В купе сиділо двоє товаришів і один з них каючись, а інший сміючись, говорив своєму супутникові:— Ну як тобі сподобається така людська вдача? За десять днів — десять любих імен, і кожна химерна зустріч — як у надзвичайній, але страшної правдивій і сонячній поемі „На острові“ Михайла Коцюбинського. Людині з такою вдачею здавалось, що її теж люблять, бо сама вона любила весь світ. Добре це, чи погано?.. Товариш посміхався, але мовчав.

Я довго сидів коло вікна... Будь благословенна, земле наша така розмаїто-прекрасна; будь благословенний, краю, що дає моєму серцю стільки радості!

Алма-Ата — Харків.
1939 р.

Володимир Шийко

* * *

Гей, на соснах вечір, а вгорі,
Хоч би тобі іскорка, — ні зорі:
Заснувалась хмарами вишина;
То ж перед негодою — тишина.
Аж знялися горлиці і летять,
Про щасливу молодість гомонять.
Як же це закоханим до лиця!
Виходила дівчина до Дінця,
Виходила дівчина до Дінця
Зустрічати милого ще й бійця.

1939 р.